

Malmö högskola
Lärarytbildningen
Skolutveckling och ledarskap

Examensarbete
15 högskolepoäng

Reggio Emilia filosofin i teori och praktik

En undersökning av Reggio Emilia inspirationen i
grundskolans senare del

Reggio Emilia in theory and practice

A study of the Reggio Emilia approach in the later part of compulsory school

Alexander Regander

Lars Reynold

Examensarbete 15hp
Lärarytbildning 270/300 hp GS/GsGy
Samhällskunskap, Historia, Geografi
2009-11-09

Examinator: Haukur Viggósson
Handledare: Anna Henningsson-Yousif

Sammanfattning

Vi har genomfört en empirisk kvalitativ studie. Syftet med undersökningen var att identifiera Reggio Emilia filosofin i ett grundskolesammanhang. Vi genomförde intervjuer med fem lärare för att försöka skapa oss en bild av hur de tolkar och använder filosofin i sitt arbete. Vi kom fram till att det fanns vissa gemensamma nämnare framförallt i synen på kunskap, förhållningssättet till eleverna, inställningen till den synliga miljön, organisationen och vilka arbetsätt som premieras.

Författare: Alexander Regander & Lars Reynold

Handledare: Anna Henningsson-Yousif

Titel: Reggio Emilia filosofin i teori och praktik - En undersökning av Reggio Emilia inspirationen i grundskolans senare del

Sökord/ämnesord: Kunskapssyn, Reggio Emilia, Grundskolans senare del, didaktik, värdegrund, synlig miljö, skolorganisation och förhållningssätt.

Förord

På denna sida vill vi rikta ett stort tack till alla berörda lärare. Även till vår handledare för att hon trodde på oss och gav en välmenande push i rätt riktning när det väl behövdes. Tack Malin och Ronak för att ni stod ut med vårt projekt. Ett tack till Eric och Didrick för de fantastiska lego star wars kunskaperna som väl kom till pass när vi väl behövde en paus från vårt arbete. Ett särskilt tack vill vi ge varandra gott samarbete. Gött mos!

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
2. Syfte och frågeställningar	9
3. Tillvägagångssätt	10
4. Litteraturstudie och forskningsläge	11
4.1 En nyskapande förskoleverksamhet tar form – Reggio Emilia i ett historiskt perspektiv	11
4.2 Bärande idéer i Reggio Emilia filosofin	15
4.2.1 Föräldrarnas roll	15
4.2.2 Organisation och lärande i samspel	16
4.2.3 Miljö	16
4.2.4 Synen på eleven och den lärande individen	17
4.2.5 Kunskapssyn	20
4.2.6 Arbetsformer och pedagogiska verktyg	22
4.3 Forskningsläge	24
4.4 Författarnas förförståelse och frågan om källkritik och objektivitet	26
5. Metodval och utförande	28
5.1 Utförande - teori och intervjustruktur	29
5.1.1. Metod – fallstudie	29
5.1.2 Temastruktur	30
5.1.3. Validitet, reliabilitet och etik	32
5.1.4. Intervjuförfarandet	32
5.2 Kategorisering av information från våra intervjuer	32
6. Sammanställning av våra intervjuer	33
6.1 Anna	33
6.1.1 Förhållningsätt till eleverna och synen på kunskap	33
6.1.2 Organisation och miljö	35

6.1.3	Arbetsätt	35
6.2	Carl	37
6.2.1	Förhållningsätt till eleverna och synen på kunskap	37
6.2.2	Organisation och miljö	38
6.2.3	Arbetsätt	38
6.3	Erika	41
6.3.1	Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap	41
6.3.2	Organisation och miljö	42
6.3.3	Arbetsätt	44
6.4	Frida	44
6.4.1	Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap	44
6.4.2	Organisation och miljö	47
6.4.3	Arbetsätt	47
6.5	Gunilla	49
6.5.1	Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap	49
6.5.2	Organisation och miljö	51
6.5.3	Arbetsätt	54
7.	Analys	56
7.1	Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap	56
7.2	Miljö och Organisation	58
7.3	Arbetsätt	61
8.	Slutdiskussion	63
9.	Källförteckning	65
	Bilaga	67

1. Inledning

Under vår lärarutbildning kom vi i kontakt med olika teoretiska och filosofiska aspekter på hur lärande kan fungera. En av dessa var Reggio Emilia filosofin.

Under vår utbildning skulle vi också utföra ett arbete om någon av dessa aspekter. Vi, författarna till denna uppsats, valde att göra ett arbete om Reggio Emilia. Under kursen *Didaktisk fördjupning* genomförde vi ett arbete om Reggio Emilia filosofin. Då föddes ett intresse av att fördjupa oss ytterligare. Tankarna fortsatte och frågor som ”hur skulle man kunna använda sig av detta på den nivå som vi utbildar oss till?” och ”hur fungerar den egentligen?” började växa fram. När det blev dags att skriva vårt examensarbete så blev det ganska naturligt för oss att forska vidare om Reggio Emilia filosofin.

Nu i slutet av vår utbildning då vi har fått en insikt och förståelse av skolans utveckling och skolans uppdrag, uppstod det många frågor kring synen på elever och synen på lärande. Under våra praktikveckor fick vi en insyn i verkligheten, hur lärares och elevers verklighet ser ut. Under dessa veckor har de didaktiska frågorna, hur, vad och varför ständigt varit i fokus och sammanlänkades med vårt intresse för Reggio Emilia. Vi båda har varit på praktik på samma skola och har haft tillfälle att fördjupa den didaktiska diskussionen utifrån våra gemensamma erfarenheter och. I detta sammanhang utvecklades en nyfikenhet att undersöka hur Reggio Emilia filosofin kan se ut i arbetet med äldre elever.

Alexander kom i kontakt med Reggio Emilia filosofin för ett antal år sedan genom sin mamma, som jobbar utifrån detta perspektiv i förskolan. Men det var först under lärarutbildningen som han förstod vad det innebar och kunde reflektera över dess innehåll och betydelse för skolan och lärandet.

I samband med en specialkurs på en folkhögskola kom han i kontakt med Paulo Freires pedagogik och blev attraherad av hans frigörande perspektiv och kritik mot skolan och den konventionella pedagogiken. Just synen på relationen mellan lärare och elev i utbildningssituationen väckte hans intresse. Detta tog han med sig in i lärarutbildningen. Den positiva synen på barnet, dess demokratiska och jämställda inslag och inställning till lärandet sporrade viljan och intresset till fortsatta studier av Reggio Emilia filosofin. Grundtankarna i den här filosofin ligger också i linje med de tidiga tankarna som han fått från Paulo Freire. Mötet mellan dessa två perspektiv reste många nya frågor, särskilt inför den verksamhet som kan komma att bli hans framtida arbetsplats.

Första gången Lars kom i kontakt med Reggio Emilia filosofin var genom sina barn. De gick i en Reggio Emilia inspirerad förskola. Detta arbetssätt intresserade honom och han gillade t.ex. hur de dokumenterade för att få barnen att reflektera och i förlängningen förstå olika sammanhang. Det fanns en tanke bakom att barnen skulle få en förståelse till införskaffandet av kunskap och att inte bara ta till av erfarenheterna. Även bilddokumentationen engagerade Lars som förälder. Han tyckte att denna form av transparens involverade honom att ta del av hans barns id på förskolan.

Tankarna kring vår uppsats från början var att kunna ge en konkret bild av hur man använder sig av Reggio Emilia filosofin. Vad vi höll på att göra var att leta efter en metod som Reggio Emilia stod för. Successivt insåg vi att filosofin aldrig skulle kunna bli en metod, hur mycket vi än ville hitta en. Det handlar istället om ett förhållningssätt. Med filosofin som bas, kan alltså didaktiken se annorlunda ut från skola till skola. Samtidigt visade det sig att grundskolor med denna filosofi var svåra att finna, grundskolor senare del var nästan omöjligt att finna.

Med detta i åtanke kom vi på att vi kunde intervjua andra personer som var involverade i Reggio Emilia filosofins utveckling. Det är ju inte bara det praktiska utan som sagt förhållningssättet, dvs. synsättet som är minst lika viktigt.

Vi ville ha från början minst två skolor med en uttalad Reggio Emilia filosofi att undersöka. För att få en konkret bild av filosofin på grundskolan senare del. Kombination av att filosofin inte är en metod utan en insikt och bristen på antal skolor att använda i vår studie tvingade oss att ändra vår infallsvinkel i uppsatsen. Istället för att gå på djupet, försöker vi fånga de bärande delarna inom Reggio Emilia filosofin och hur man kan använda sig av detta i skolan.

Vi fann två skolor som uttalat använder sig av Reggio Emilia filosofin på alla nivåer inom grundskolan dvs. F till årskurs nio. Vi fann även andra skolor med denna inriktning, dock bara upp till årskurs 5.

På en av dessa skolor fann vi en lärare som kunde tänka sig att ställa upp på en intervju. Detta ledde till att vi letade efter enskilda lärare och skolledare som har erfarenheter att arbeta Reggio Emilia inspirerat. Resultatet av detta sökande blev magert. Det är i den här processen som de nuvarande frågeställningarna föddes. Istället för fokusera på hur Reggio Emilia filosofin praktiseras, valde vi att lyfta oss till en högre nivå. Denna nivå ledde till att vi

ställde oss frågan: hur kan denna filosofi/detta förhållningssätt ta sig uttryck på grundskolans senare del?

Idag har det uppstått en konkurrens situation inom skolvärlden om eleverna. Ett sätt att kunna profilera sig är att omfamna nya sätt att tänka. Läroplanen sätter riktlinjerna, medan skolorna utformar själva pedagogiken. Kan man använda sig av en ny form som på ett bättre sätt följer de riktlinjer som är uppställda och samtidigt rustar elever för det framtida samhället? Kanske kan Reggio Emilia filosofin vara sådan form. Redan nu har många förskolor i Sverige tagit till sig denna filosofi. Skulle man kunna ta detta vidare?

2. Syfte och frågeställningar

Vi är intresserade av att undersöka Reggio Emilia filosofins grunder och se vad denna kan ge för bidrag till den pedagogiska utvecklingen i grundskolan senare del. Filosofin är känd för att inte ha några nedskrivna riktlinjer, eftersom den mer ses som ett förhållningssätt än en metod. Det finns inspiration och erfarenhet att hämta från Reggio Emilias verksamhet i Italien. Dessa erfarenheter måste omformas till en självständig praktik och leda till utvecklandet av en egen lärandemiljö och värdegrund i Sverige.

Många förskolor arbetar redan i dag efter Reggio Emilia inspirationen. Erfarenheter av deras arbete har på vissa håll spridits upp i grundskolan. Reggio Emilia institutet har initierat ett skolprojekt för att undersöka hur detta arbete kan se ut och vad Reggio Emilia filosofin kan innebära i ett grundskolesammanhang.¹ Vi är intresserade av samma sak. Vår ambition är att undersöka den här verkligheten och se vad som pågår. Syftet med vår uppsats är sålunda att undersöka hur inspirationen från Reggio Emilia filosofin kan identifieras i grundskolan genom nedslag hos fem grundskolelärare.

Vår frågeställning blir då:

Hur kan Reggio Emilia inspirationen se ut i ett svenskt grundskolesammanhang? Hur tolkas och praktiseras filosofin?

¹Internet 1

3. Tillvägagångssätt

Vår tanke var i början att genomföra en fallstudie av högstadieskola med en uttalad Reggio Emilia inriktning. Det ursprungliga syftet var att göra en djupdykning i en sådan miljö för att därigenom skapa oss en bild av hur filosofin tolkas och praktiseras i ett grundskolesammanhang. Vår metod skulle främst vara kvalitativa intervjuer och observationer i klassrumsmiljö. Med denna tydliga utgångspunkt började vi leta efter skolor som skulle passa i vår undersökning.

Tidigt i uppsatsarbetet insåg vi att en studie av Reggio Emilia litteratur var nödvändig. För att få reda på vad Reggio Emilia är började vi med att bearbeta böcker men även genom att plöja igenom tidskriften "*Modern barndom*". Tidningen kan ses som Reggio Emilia filosofins huvudtidning. Tidskriften var en intressant läsning, men litteraturen passade bättre när vi skulle sammanfatta Reggio Emilia filosofin i vår uppsats. Det visade det sig att den tämligen rika litteraturen oftast var riktad mot förskolenivå. Det fanns ingen litteratur skriven om filosofin med inriktning grundskolan senare del. Det gick snart upp för oss att det forskningsfältet var tämligen orört, vi var nydanande.

När vi la upp vår plan, våren 2009, visste vi inte hur utbred filosofin var i grundskolan. I början av hösten 2009 satte vi i gång att leta efter skolor och lärare som arbetade på ett Reggio Emilia inspirerat sätt. Genom internetsökningar hittade vi endast två skolor som uttalat var Reggio inspirerade, Fria Emilia i Boden och Skola 2 i östra Sverige. Vi fann skolor med ansatts till att utveckla sina skolor enligt filosofin, t.ex. Skola 1 i södra Sverige. Utbudet var magert. Vi började söka efter enskilda lärare som kunde ha anammat Reggio Emilias tankar. Resultatet var lika nedslående. Efter idogt sökande, via kontakter som vi hade knutit i våras (2009) genom vårt skolarbete, lyckades vi även komma i kontakt med Skola 3 i västra Sverige

Den vanligaste metoden som vi använde oss av att söka efter objekt till vår uppsats var genom Internet. När vi fann intressanta personer, mejlade vi dem i hopp om svar. Det visade sig vara en förödande strategi eftersom svaren ofta dröjde eller helt uteblev. Vi ändrade strategi och började ta kontakt via telefon för att kunna få svar direkt. Detta blev ett mera effektivt sätt att få resultat.

Av våra ansträngningar lyckades vi få kontakt med Skola 2 som har en uttalad Reggio Emilia inriktning. Vi intervjuade Carl som arbetar som högstadielärare. I samma veva kom vi kontakt med Skola 1, en skola med ansats till Reggio Emilia filosofi. Där intervjuade

Anna som både arbetar som lärare och biträdande rektor. Det gick några veckor och till slut kom vi på att vi kunde ta kontakt med en rektor som vi hade intervjuat i vårt tidigare arbete om Reggio Emilia. Hon har ett stort engagemang i Reggio Emilia filosofi och en lång erfarenhet av detta. Det visade sig att hon precis har fått en rektors tjänst på Skola 3 som är en F-9 skola i Göteborgs skärgård. Vi intervjuade henne och fick också kontakt uppgifter till Frida och Erika. De är grundskolelärare med erfarenheter av Reggio Emilia.

Av Frida fick vi ett konkret tips om två skolor, Annelundsskolan i Kävlinge och Rosslättsskolan i Svedala. Båda skolorna var med i Reggio Emilia institutets projekt. Tyvärr visade det sig att skolorna bara hade F-6. Rosslättsskolan tipsade oss om att kontakta Nya Stenkulaskolan i Malmö. De har lärare som arbetar med Reggio Emilia på grundskolans senare del. Den 20 oktober var kontakten etablerad med Nya Stenkulaskolan, men då ansåg vi att tiden hade sprunget ifrån oss. Vi var i detta skede tvungna att sammanställa våra resultat. Utan tvekan hade nog denna skola kunnat ge ett intressant bidrag till vår uppsats.

I och med nödvändiga förändringar i vår arbetsstruktur, kom validiteten i vårt arbete i fokus. Med det resultat vi ändå lyckats producera kan man dock ändå påstå att validiteten är hög. Med denna utgångspunkt skulle ett efter följande arbete komma fram till samma sak, dvs. att även reliabiliteten blir hög.

4. Litteraturstudie och forskningsläge

4.1 En nyskapande förskoleverksamhet tar form - Reggio Emilia i ett historiskt perspektiv

Reggio Emilia är en provins med 45 kommuner belägen i norra Italien i en region som heter Emilia Romagna med ca 5 194 588 invånare². Huvudorten i provinsen är staden Reggio nell'Emilia. Regionen har blivit mest känd för sin speciella förskoleverksamhet och det vetenskapliga förhållningssätt till barn, kunskap och lärande som har utvecklats där.

Den här delen av Italien var under andra världskriget ett starkt fäste för partisanrörelsen och ett centrum för motståndet mot fascismen. Reggio Emilia är också känt

² Internet 2

för att den kommunistiska rörelsen har haft en fast förankring i många av kommunerna i regionen. Flera av dem har under lång tid styrts av det Italienska kommunistpartiet³.

Reggio Emilia filosofin föddes ur det historiska sammanhang som andra världskriget utgjorde. Redan dagarna efter krigsslutet, den 25 april 1945, började invånarna i byn Villa Cella, som ligger en bit utanför Reggio Emilia, arbetet med att bygga upp det samhälle som kriget lämnat i aska och ruiner. Det tog långt tid, flera månader, att börja bygga upp det första daghemmet i området. Det krävdes mycket engagemang och hårt arbete. Hela processen präglades av en korporativ anda. Arbetet genomfördes kollektivt av alla i byn, både män och kvinnor, alla bidrog med vad de hade. Marken hade en bonde skänkt och mycket av byggmaterialet kunde tas från alla sönderbombade hus som kriget lämnat efter sig. En hel del resurser kunde också skaffas genom att sälja krigsmaterial som tyskarna lämnat efter sig när de flytt Italien i slutet av kriget⁴.

För människorna i Reggio Emilia var framtiden viktig. Hela perioden innan krigsslutet hade präglats av intolerans, fascism, krig och vedermödor. Andra världskriget hade lämnat ett sargat Europa efter sig. Men människorna i Reggio Emilia vägledades trots det av en stor optimism och stor entusiasm inför framtiden. De ville bygga ett nytt samhälle och ge sina barn ett liv utan den föregående periodens diktatur och förtryck. Därför blev arbetet med att bygga upp daghem och förskolor åt den nya generationen det viktigaste och mest prioriterade projektet för befolkningen i Reggio Emilia⁵.

Det första daghemmet som byggdes var helt och hållet ett resultat av föräldrars och närområdets eget engagemang och vilja till förändring. Allt från att bygga upp verksamheten till att driva den på daglig basis, förvaltades av föräldrarna själva i nära samverkan med folk i bygden⁶.

I processen med att bygga nya daghem och förskolor sprang också en vilja till en förändring av pedagogiken. Föräldrarna som var med och byggde upp förskoleverksamheten ville ha en ny pedagogik för sina barn. Krigets färd och erfarenheterna av fascismen hade satt djupa spår hos en hel generation. Detta väckte insikten om behovet av att skapa en frigörande pedagogik med en lärandemiljö där olikheter ses som en tillgång och ett sätt att motverka de

³ Gedin & Sjöblom

⁴ Gedin & Sjöblom

⁵ Dahlberg & Åsén [red.] Svedberg & Zaar

⁶ Vad kan vi lärda av Reggio Emilia?

tendenser som dominerat hela den föregående perioden. Man visste att uppfostran av demokratiska medborgare var en garant för att man inte mera skulle drabbas av en totalitär samhällsutveckling. Detta perspektiv utgjorde startpunkten för det pedagogiska utvecklingsarbete som kom att prägla Reggio Emilia och sedan dess kännetecknat regionens förskoleverksamhet⁷.

Redan från början lade man grunden för ett helt annat förhållningssätt till barnen och en annan syn på barnet som lärande individ. Delaktighet och en tro på barnet kom att färga den pedagogiska miljön på Reggio Emilias förskolor. Man ville skapa en demokratisk miljö där barnen och deras behov skulle sättas i centrum. De skulle ges samma rättigheter som vuxna och tillåtas att utvecklas på sina egna villkor och respekteras och ges stöd i att utveckla alla sina förmågor⁸.

Loris Malaguzzi var en ung partisan som efter kriget arbetade som folkskollärare i närheten av Reggio Emilia. När han fick höra ryktet om de nya förskolorna som byggdes av folket i Reggio Emilia blev han genast intresserad och tog sin cykel och begav sig dit för att se vad som var på gång. Mötet med dessa människor gjorde starkt intryck på honom. Han blev rörd av deras hängivenhet, optimism och framtidstro. Han blev snabbt en del av kollektivet och erbjöds att vara med och arbeta med den nya skolan⁹.

Loris Malaguzzi blev efter hand den ledande kraften i arbetet med att utveckla den nya pedagogiska inriktningen. Under de sista åren av kriget hade han läst psykologi och kunde berika den framväxande förskoleverksamheten med moderna pedagogiska idéer. Han kunde ge uttryck åt föräldrarnas och kommuninvånarnas strävan efter något annat. Arbetat skedde i nära samband med omgivning. Den nya förskoleverksamheten kom därför att formas i intimt samarbete mellan kommuninvånare på alla nivåer, föräldrar, forskare och lärare från hela världen. I en dialog och öppenhet utarbetades en ny pedagogisk filosofi och ett vetenskapligt förhållningssätt till barns lärande som kom att spränga det gamla samhällets traditioner och kulturella barriärer¹⁰.

Reggio Emilia filosofins demokratiska och frigörande perspektiv blev en utmanande kraft mot den katolska kyrkan syn på uppfostran. Kyrkans institution utövade ett stort

⁷ Gedin & Sjöblom

⁸ Gedin & Sjöblom

⁹ Wallin, 1996

¹⁰ Jonstoj & Tolgraven

inflytande på skolan och förskolan. Den hade på de flesta håll huvudmannskapet för dessa verksamheter. Barnomsorgen i Italien utgörs övervägande av privata alternativ och har drivits av den katolska kyrkan sedan mitten av 1800-talet. De kommunala förskolorna i Reggio Emilia, blev ett exempel på något modernt och nyskapande, och kom därför att mötas av kraftigt motstånd från kyrkan och staten som såg sina intressen och sin ställning som hotade¹¹.

De första förskolorna och daghemmen startades som föräldrakooperativ och drevs som privata skolor och verksamheter. Det kämpade ständigt mot bristande resurser och deras önskan var att kommunen skulle ta över huvudmannskapet så att de kunde få bättre möjligheter att utveckla verksamheten.

I Italien har det traditionellt varit staten och den katolska kyrkan som haft huvudansvaret att bedriva skolor och barnomsorg. Föräldrarna och kommuninvånarna i Reggio Emilia mötte ett stort motstånd i sin kamp att få sina skolor kommunaliserade. Den kunskapssyn och barnsyn som de stod för utmanade kyrkan och staten och därför kom de att motarbetas hårt. Först 1963 kunde kommunen i Reggio ta över administrationen och styret av de föräldradrivna privata förskolorna genom en lag som gjorde det möjligt för icke-kyrkliga organisationer att bedriva barnomsorg¹². Men det skedde inte friktionsfritt utan var resultatet av en lång politisk kamp från föräldrarnas sida mot kyrkan och staten¹³.

Loris Malaguzzi utsågs till chef för den kommunala förskoleverksamheten och barnomsorgen i Reggio Emilia. Efter kommunaliseringen 1963 fortsatte verksamheten att expandera och flera nya skolor byggdes inom ramen av den kommunala verksamheten. Samtidigt genomgick det pedagogiska arbetet en kvalitativ utveckling framåt. Loris såg till att hålla igång den pedagogiska diskussionen och reflektionen. I verksamheten använde de sig av en omfattande pedagogisk dokumentation och utvärdering. På så sätt kunde de förverkliga och utveckla strävan att sätta barnen i centrum och ge barnen samma rättigheter som de vuxna. Denna utveckling är i ständig rörelse och har blivit en integrerad del av Reggio Emilia filosofin och traditionen i barnomsorgen i Reggio Emilia.

¹¹ Wallin, 1996

¹² Bersotti

¹³ Gedin & Sjöblom

4.2 Bärande idéer i Reggio Emilia filosofin

4.2.1 Föräldrarnas roll

Den demokratiska värdegrunden i Reggio Emilia filosofin med en utgångspunkt i delaktighet och inkludering leder till att föräldrarna får en betydande roll och ses som en viktig och nödvändig del av skolan. Koppling mellan hem och skola har därför en central ställning på förskolorna i Reggio Emilia.

Den nära relationen mellan skolan och barnens familjer har också en historisk grund. Föräldrarna har varit bundsförvanter i den politiska kampen för den kommunala förskoleverksamhetens fortlevnad och utveckling. Den förändringsprocess som påbörjades efter andra världskriget genomfördes tillsammans med dem. De första daghemmen och förskolorna var privata kooperativ som drevs av föräldrarna och formades sedan inom ramen av den kommunala verksamheten. Därför finns det en historisk och kulturell grund i det nära samarbetet mellan familj och skola¹⁴.

Samverkan mellan hem och skola sker främst genom så kallade daghemsråd som består av föräldrar, personal och invånare i bostadsområdet. Genom dessa välkomnas nya föräldrar in i förskolan och ges utrymme att känna sig behövda och delaktiga i ett sammanhang där deras barn utgör tyngdpunkten. I daghemsråden får föräldrarna vara med och diskutera barnens utveckling, samt att hjälpa till att ta fram material till projekt samtidigt som de får insikt i verksamheten¹⁵.

Pedagogerna har en tydlig och självständig roll när det gäller arbetet på förskolorna. Den nära kontakten med föräldrarna innebär inte att pedagogerna backar från sin professionalism som pedagogiska ledare. De undervisar gärna föräldrarna och gör dem medvetna om sina barns lärande, utveckling och förmågor, för att på så sätt väcka deras intresse för barnen och barndomens villkor. Helt enkelt för att det är det bästa för barnen¹⁶.

¹⁴ Bersotti

¹⁵ Bersotti

¹⁶ Bersotti

4.2.2 Organisation och lärande i samspel

I Reggio Emilia spelar organisationen en stor roll och upplevs vara en väsentlig förutsättning för hela arbetet. Redan från början arbetade man för att de första skolorna som startats som föräldrakooperativ, skulle uppgå i den kommunala förvaltningen och frikopplas från kyrkan och andra privata intressen¹⁷.

Organisationen ses som en del av en större helhet i det sammanhang som Reggio Emilias kommunala förskolor utgör. Den kan inte frikopplas från den pedagogiska verksamheten och ses som något eget. Strukturen har stor betydelse. Organisationens ses som ett viktigt redskap och en viktig förutsättning för att kunna utöva värdegrunden och de bärande idéerna. Det är genom att skapa en levande organisation som arbetet och grundidéerna kan komma till uttryck. I Reggio Emilia betonas vikten av att alla är delaktiga i utvecklandet av tänkandet och praktiken oavsett var man befinner sig i organisationen. Den ses som en mötesplats. En ram som ställer de olika aktörerna och subjekten i relation till varandra. Då kan teori och praktik kan förenas och sättas i rörelse över allt i organisationen i ett samspel mellan de olika aktörerna: pedagogerna, barnen, föräldrar och politiker etc.¹⁸. Organisationens finns mellan agerandet och tänkandet:

”Man ser inte organisationen som ett nödvändigt ont, ett skal eller en färdigstöpt form för verksamheten, utan som ett levande system för ett utbyte erfarenheter och ett ständigt pågående reflekterande. Det ska vara en lärande organisation, som är öppen för förändring och dialog”¹⁹.

4.2.3 Miljön

I Reggio Emilia filosofin är den pedagogiska miljön viktig. Deras syn på barn och kunskap uttrycks även i arkitekturen. Allt i den synliga miljön ska ha ett pedagogiskt syfte och verka för att stimulera och stödja lärandet. Wallin (1996) låter en pedagogista från Reggio Emilia komma till tals om synen på miljön. Hon säger så här:

¹⁷ Bersotti

¹⁸ Bersotti

¹⁹ Jonstoj & Tolgraven, s. 41

”Miljön konkretiserar i sig det sätt vi vill närma oss barnen på och möjliggör vårt arbete. Arkitekturen och redskapen konkretiserar vår pedagogiska vilja samtidigt som de möjligheter som finns i miljön kan utnyttjas i pedagogiken. Det är en ständig växelverkan”²⁰

I Reggio Emilia filosofin ser man miljön som en pedagogisk resurs. Man pratar om den tredje pedagogen. Andemeningen i den definitionen är att trycka på vikten av att ha en inspirerande miljö som kan stimulera elevernas motivation och kreativitet. Det handlar om att skapa förutsättningarna i rummet, ett sammanhang där eleven aktivt kan tillägna sig kunskap²¹. Det kan handla om att ha IT resurser tillgängliga. Om alla elever har tillgång till en dator med internetuppkoppling så förstärker det lärandet något enormt och innebär en mycket mer stimulerande lärandemiljö än ett kallt rum där bänkarna står på rad med katedern längst fram. Rummets utformning säger mycket om synen på eleverna och förhållandet mellan lärare och elev. I Svedberg & Zaar (1998) kan vi läsa om hur Carlina Rinaldi, som är pedagogisk samordnare i Reggio Emilia, ser på miljön:

”Miljön och det pedagogiska rummet visar hur vi som pedagoger, vid ett givet tillfälle, har konstruerat vår förståelse av vad ett barn är, kan vara och borde vara. Miljön bär på traditioner och föreställningar och sänder också ut budskap om vad som förväntas ske i olika rum. I den bemärkelsen ställer sig rummet i kommunikation med oss. Genom att ändra i miljön sänder vi ut nya budskap, vilket gör att barn och pedagoger kommer att ge miljön en annan mening och handla på ett annat sätt.”²²

Reggio Emilia filosofins medvetna förhållningssätt till rummet och miljön lägger ett stort ansvar på läraren att planera och organisera miljön så ett utforskande arbetssätt kan utvecklas. Miljön ska vara utmanande så att den kan hjälpa till att skapa motivation och intresse hos eleverna att påbörja sitt utforskande lärande²³.

4.2.4 Synen på eleven och den lärande individen

I Reggio Emilia filosofin är synen på barnet en otroligt viktig del. Det betonas väldigt starkt och eftertryckligt att det är barnets behov, delaktighet och rättighet till ett meningsfullt och

²⁰ Wallin, 1996 s. 18

²¹ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

²² Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

²³ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

lustfullt lärande som ska stå i fokus och prägla hela den pedagogiska verksamheten. Pedagogerna måste hela tiden ha med sig detta perspektiv och ställa sig frågan; ”*satte vi verkligen barnet i centrum nu?*”. Det handlar om ett i grunden demokratiskt ställningstagande då barnet ska sättas i centrum och där varje barn ska ges möjlighet att utvecklas på sina egna villkor och kunna utveckla alla sina sinnen²⁴.

I Reggio Emilia filosofin utgår man från barnet som kompetent. Genast efter födelsen skapar barnet relationer till sin omgivning och försöker få kontakt och interagera med andra människor. Man ser barnet som en kommunikativ varelse som redan från början är fylld av förmågor och olika uttryck. Det ger upphov till en rad komplexa färdigheter och strategier hos barnet för att organisera sina sociala relationer och kontakter med sin omgivning. Barnet ses som fullständigt kompetent att på egen hand utveckla verktyg för att kunna interagera med sin miljö. Det lär sig raskt att skapa egna symboler och kognitiva redskap samt att utveckla en livlig fantasi och ett rikt känsloliv²⁵.

Reggio Emilia filosofins förhållningssätt innebär en syn på barnet som uppfinningsrikt, aktivt och nyfiket i grunden. Man menar att barn har en inneboende vilja att lära sig och att upptäcka världen. De pratar om det rika barnet som har förmågorna att konstruera sin egen kunskap och staka ut vägen till sitt eget lärande. Det är pedagogikens roll att vara ett stöd för barnet och skapa en lärandemiljö som kan ta vara på deras motivation och förmågor²⁶.

I Reggio Emilia filosofin anser man att barnet formar sin egen verklighet genom sitt deltagande och inträde i samhället och kulturen. Detta innebär en helhetssyn på barnet efter som utgår från en holistisk bild av barns utveckling. Människor existerar i relation till varandra men också till det omgivande samhället. Varje människa är i sig ett sammanhang och skapar sin egen verklighet genom handling och deltagande i kulturen. I Reggio Emilia uttrycks denna syn tydligt i bilden av barnet som en i första hand kulturell och social varelse²⁷.

Dahlbeck och Johansson (1986) menar att en fundamental tanke i Reggio Emilia är att alla barn föds fria. Det innebär att de vuxna, och pedagogerna, inte får bestämma vilken

²⁴ Jonstoj & Tolgraven

²⁵ Ceppi & Zini [red.]

²⁶ Jonstoj & Tolgraven

²⁷ Ceppi & Zini [red.], & Wallin, 1996

väg ett barn ska gå, vad de ska bli eller vad de upplever och känner. Vuxna är bärare av barnet och har ett ansvar att få barnet att tänka och ta ställning men samtidigt också få det att acceptera andras åsikter. Det är de vuxna och pedagogernas ansvar att stimulera barnens nyfikenhet. Att hjälpa dem i sitt utforskande av sin omgivning och se till att de utvecklas till fria självständiga individer som kan delta i att skapa och återskapa kulturen²⁸.

Pedagogernas nyfikenhet inför barnen och eleverna är ett bra sätt att väcka den inre motivationen hos eleverna. Man betonar att barnet har förmågor, erfarenheter och ett eget tänkande. Barnet skall vara huvudperson i sin egen utveckling. Detta innebär ett tydligt ställningstagande för barnets medfödda rättigheter och en syn på barnet som ett subjekt i sitt eget lärande och inte ett objekt för andras kunskap²⁹.

De hundra språken är ett nyckelbegrepp just när man pratar om bilden av barnet i Reggio Emilia filosofin. Det innebär en föreställning om att alla barn föds med *"hundra språk"* (språk i det här sammanhanget är synonymt med förmågor eller uttryckssätt) vilket innebär en syn på att alla barn har många olika förmågor och saker de kan bli bra på. Det är en kritik mot att det skrivna och talade språket ses som de viktigaste och mest relevanta uttryckssätten och formerna för att gestalta kunskap. I en dikt om de hundra språken skrev Malaguzzi att barnet berövas 99 av sina språk då skolan och kulturen skiljer huvudet från kroppen³⁰. Vad han menar här är att lärandet fragmenteras och splittras upp genom skolans separation av teori och praktik, så att möjligheterna för eleverna att använda alla sina språk försvinner. Han ansåg istället att de hundra språken måste stå i *"ständig relation och samverkan med varandra"* och att *"teorin och praktiken måste hänga ihop för att ha relevans"*³¹.

Enligt Ceppi & Zini (1998) formas barnens lärstrategier genom inträdet och mötet med kulturen och omgivningen, i synnerhet i mötet med skolan. Därför måste skolan erbjuda en kreativ lärandemiljö som möjliggör för barnet att använda sin kompetens och motivation till att utveckla kunskap om sin omvärld. Barnets utveckling kan bli antingen förstärkt och understödd av skolan eller motverkas beroende på hur skolkontexten ser ut³².

²⁸ Vad kan vi lära av Reggio Emilia?

²⁹ Gedin & Sjöblom

³⁰ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

³¹ Wallin, 1996, s. 94 f

³² Ceppi & Zini [red.]

Reggio Emilia filosofins förhållningssätt hänger också ihop med dess kritik mot skolans och barnsomsorgens traditionella barnsyn. Det gäller uppfattningen om barnet som ett tomt kärl, ett oskrivet ark utan egna tankar eller förmåga till reflektion och interaktion. Ett barn som de vuxna ska fylla med innehåll³³. I Reggio Emilia filosofin menar man istället att barnet är kompetent, nyfiskt, fyllt av förmågor och en lust att lära. Man anser att barnet har en inneboende vilja och lust att söka efter kunskap i sitt ständiga utforskande av världen. De menar att barnet har förmågan att skapa sin egen kunskap genom interaktion och dialog med sin omgivning. Loris Malaguzzi uttryckte det så här:

”Barnet är en aktiv och interaktiv agerare från det att det föds. Det kommunicerar, talar, sänder och tar emot signaler, meddelar sina känslor och önskningar och kan förstå de vuxnas och omgivningens svar”... ”Hittills har barnets talanger undervärderats. Hittills har dess önskan att veta och dess väldiga aptit på att lära och kommunicera blivit alltför förbigångna. Omgivningen, speciellt familjen och förskolan med sina kulturella instrument, är barnets samtalspartner. I denna mening bör betydelsen av vårt projektförslag förstås. Det är ett arbete som kräver samstämmighet och ett gott samarbete mellan förskola och familjer”³⁴.

Citaten är hämtade från Bersotti (2001) och är utdrag från en projektplanering som Loris Malaguzzi tagit fram inför ett kommunikationsprojekt i Reggio Emilia. Dessa citat sammanfattar på ett tydligt och kärnfullt sätt Reggio Emilia filosofins syn och förhållningssätt till barnet. Den barnsyn man utvecklat har ställt den tidigare på huvudet och fullständigt kastat om rollerna och lärarnas förhållningssätt till barnen och eleverna. Läraren står inte längre i fokus utan skolans verksamhet ska sätta barnet och eleven i centrum. I Reggio Emilia pratar man om denna förändring som den ”kopernikanska kullerbyttan”³⁵.

4.2.5 Kunskapssyn

Samhället och framförallt skolan är väldigt bra på att definiera vad barnet är, har, kan, ska och bör bli, eller tvärtom vad det inte är, inte har, inte kan bli eller ska bli. Mycket av dagens skoldebatt präglas av en syn på barnet och eleven som går i direkt motsats till synen i Reggio Emilia filosofin. Det diskuteras om vem som har läshuvud och vem som inte har det, vem som är motiverad och vem som inte är det. Det som aldrig kommer fram i debatten är vilken

³³ Gedin & Sjöblom & Vad kan vi lärda av Reggio Emilia?

³⁴ Bersotti, s. 46

³⁵ Wallin, 2003

syn på kunskap och lärande som utgör normen. Det har etablerats en medial och politisk bild av hur eleverna ska vara, hur de ska lära och vad de kan bli. Den bild av eleven/barnet som har skapats utgår från en separation av teori och praktik. Man pratar ofta från politiskt håll och i media om den ”*teoretiskt begåvade eleven*” och dess motpol den ”*mer praktisk sinnade eleven*”³⁶.

I Reggio Emilia filosofin utgår man istället från att alla barn och elever har möjligheter att utveckla många olika förmågor. De kritiserar skolan för att den endast fokuserar på barnens synliga förmågor och glömmer bort dem som inte framträder. Därmed missar de att stimulera och arbetar med att utveckla barnens alla förmågor. Vårt tidigare citat, av Loris Malaguzzi om *de hundra språken*, poängterar just Reggio Emilia filosofins syn på det problematiska i att skilja på hand och huvud (praktik och teori)³⁷. Man har en öppenhet för elevernas egna teorier och ser dem som lika riktiga som vetenskapens, oavsett om de liknar dem eller inte. Det viktiga är inte alltid de riktiga i teorierna utan den process som eleverna genomgår i sitt hypotesprövande och teoriskapande. Reflektion och dialog blir därför viktiga beståndsdelar i lärandet. Läraren måste vara lyssnande och lyhörd inför elevernas tänkande men samtidigt kunna utmana och ställa kritiska frågor som för kunskapsprocessen framåt³⁸.

Synen på kunskapen påverkar i hög grad vilken inställning man får till den lärande individen, hur man ser på lärarens roll och relation till eleverna. Reggio Emilia filosofin har tagit stort intryck och inspirerats av den kulturhistoriska (även kallad sociokulturella) synen på lärande och utveckling som utvecklades av *Lev Vygotskij* (1896-1934). Den innebär i korthet att ”*barnets utveckling hänger samman med vilken miljö det växer upp i. Han menade att det inte heller går att skilja barnets utveckling och dess lärande åt*”³⁹.

Kunskapsprocessen ses som ett kommunikativt projekt som tar utgångspunkt i den lärande och dess samhälleliga och kulturella miljö. Såväl i Reggio Emilia filosofin som hos Vygotskij finns ett tydligt kommunikativt perspektiv på kunskap och lärande. Malaguzzi uttrycker det så här:

³⁶ Internet 3

³⁷ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

³⁸ Jonstoj & Tolgraven

³⁹ Claesson, 2002 s. 29

”Vår biologiska arkitektur präglas av stor solidaritet. Det handlar om ett nät av interaktioner mellan enskilda celler till tanke och handling. Vi är som människor helheter som existerar i nödvändig samexistens med andra, utan vilka vi aldrig skulle kunna se eller höra oss själva /.../ Varje människa är ett sammanhang av hundratals uttryck, erfarenheter och minnen. Detta sammanhang förändras och oupphörligen genom erfarenheter och kunskap”⁴⁰.

Reggio Emilia filosofin är kritisk mot den traditionella synen på kunskap där den ses som färdig fakta eller objekt. Man menar att kunskap inte är något som kan överföras till eleverna från de vuxna och skolan. Eleverna är inte tomma kärl som kan fyllas med innehåll. Riktig kunskap är personlig och skapas av individen i ett utforskande mötet med världen⁴¹. Den måste föregås av en aha-upplevelse⁴².

Istället ser man på lärandet som en process som ska utgå från elevernas erfarenheter, egna tankar och känslor. Man menar att eleverna ska möta pedagogerna i ett gemensamt utforskande av världen. I denna process blir eleven en forskare, läraren en medkonstruktör och kunskapen något som de konstruerar tillsammans⁴³. Därför har Reggio Emilia filosofin kommit att kallas för det utforskande arbetssättet.

4.2.6 Arbetsformer och pedagogiska verktyg – dokumentation och tema

I Reggio Emilia filosofin sätter man stort värde på att reflektera och utvärdera vad det är för lärande som sker, om det förverkligar de grundläggande idéerna och värdegrunden. Reflektion sker ständigt för att verksamheten ska kunna utgå från barnen och sätta deras behov och intresse i centrum. Det handlar om att utveckla ett reflekterande förhållningssätt till praktiken. Detta kräver en hög grad av professionalitet⁴⁴.

I Reggio Emilia har man utvecklat ett redskap för att ta tillvara på och synliggöra det som sker i arbetet med barnen. Det kallas för pedagogisk dokumentation. Det innebär att alla delar i läroprocessen fångas upp genom att pedagogerna observerar barnen i deras lärande genom antingen anteckningar, film eller bild. Dokumentation görs dels av pedagogerna men också av barnen som får visa sina förmågor och kunskaper i estetiska produkter. Denna dokumentation bidrar sedan till att skapa en transparens i organisationen så att föräldrarna får

⁴⁰ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.] s. 201

⁴¹ Gedin & Sjöblom

⁴² Jonstoj & Tolgraven

⁴³ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

⁴⁴ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

möjlighet att se vad barnen lärt sig, men också hur det gått tillväga och vad de själva upplever att det betyder. Den fyller en viktig funktion i att synliggöra lärandet för alla inblandade, pedagogerna, barnen och föräldrarna och bidrar till att utveckla och utvärdera verksamheten⁴⁵.

Dokumentationen ger pedagogerna en insyn i hur barn lär sig och de får erfarenhet av deras kunskapsprocesser, så att bilden av ”*det rika*” barnet framträder. I en dokumentation där barnen är delaktiga i processen, synliggörs de som subjekt och blir huvudpersonerna i sitt lärande⁴⁶.

”Att observera barn är alltså inte en objektiv och absolut handling. Det är tvärtom en relativ och subjektiv handling. Observationen är inte det som hände utan snarare det jag lyckades se /.../ I Reggio skiljer man mellan begreppet att se och att observera. Då man observerar har man en avsikt, en intention och en synvinkel.”⁴⁷

Dokumentationen handlar om att reflektera och låta olika sätt att tänka, mötas i dialog. Det öppnar upp för nya perspektiv som kan leda till utvecklandet av en gemensam syn och förståelse av barns läroprocesser⁴⁸. Det är genom dokumentation och sedan reflektion som idéer kan födas och omvandlas till nya projekt och teman som man sedan kan förverkliga tillsammans med barnen. Detta sätt att arbeta bryter då det vanemässiga arbetet i skolan som annars kan lätt lägga band på motivationen och kreativiteten⁴⁹.

I Reggio Emilia arbetar man mycket med temaarbeten. Det är ett arbetssätt som gör det möjligt för dem att förverkliga sin kunskapssyn.

”Idéerna för olika teman och ämnen kan komma både från barnen och pedagogerna./ [och de syftar till att]/ skapa levande sammanhang som stimulerar till forskning och problemlösningar/...”⁵⁰.

Temaarbeten ger barnen en möjlighet att använda många olika uttryck sätt och ger utrymme för skapande verksamhet. Syftet med denna arbetsform är att utgå från en helhetssyn på kunskap. Teman är ofta ämnesöverskridande i sin karaktär. Genom att arbeta med dessa vill man kunna gå på djupet för att upptäcka skillnader, likheter och samband i verkligheten.

⁴⁵ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

⁴⁶ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

⁴⁷ Wallin, 1996 s. 130

⁴⁸ Dahlberg & Åsén i Svedberg & Zaar [red.]

⁴⁹ Wallin, 1996

⁵⁰ Gedin & Sjöblom s. 111

Det handlar om att få barnen att upptäcka grundläggande egenskaper i omvärlden och se hur de förhåller sig till varandra⁵¹.

Det viktiga i temaarbeten är att barnen arbetar efter tydliga problemformuleringar som gör att de tvingas inta ett utforskande förhållande till projektet. Det måste finnas en tydlig ram och ett tydligt syfte med temaarbeten för att det ska komma något nyttigt lärande ur dem⁵². Samtidigt är det viktigt att barnen får vara delaktiga i planeringen av projekten och de olika teman som man ska arbeta med. Projekten brukar börja med att pedagogerna inventerar vad barnen kan och vad de är intresserade av. Det kan ske genom korta intervjuer med barnen eller helt enkelt genom att lyssna på dem och observera dem i olika lärandesituationer. Teman kan sträcka sig över olika lång tid men ofta löper de i projektform under en längre tid. Arbetet sker ofta i mindre grupper eftersom man har en syn på att barn kan lära av varandra och att en väsentlig del i kunskapssökandet och skapandet är kommunikation och dialog med andra⁵³.

4.3 Forskningsläge

Vi har försökt hitta tidigare forskning som berör mötet mellan Reggio Emilia filosofin och grundskolans senare del. All den litteratur som vi hittade i vår litteraturundersökning utgick från ett förskoleperspektiv.

Vårt forskningsfält är i stort sett tomt och oprövat. Litteraturstudien gav oss en teoretisk förståelse för Reggio Emilia filosofin bärande idéer. Det är en förutsättning för vår analys av identifikationen av ett Reggio Emilia inspirerat arbetssätt i grundskolans senare del. Vår undersökning har därför en tydlig empirisk förankring där litteraturstudien fungerar som en teoretisk ram för analysen. Men vi fick också tips från vår handledare om en forskare i pedagogik och didaktik vid Göteborgs Universitet, Silwa Claesson. År 2002 gav hon ut en bok som handlar om förhållandet mellan teori och praktik. Den heter *Spår av teorier i praktiken – Några skolexempel*⁵⁴.

Bakgrunden till hennes studie är att hon inte anser att lärarutbildningen ger blivande lärare en tillräckligt bra grund att stå på. I en intervjuundersökning som hon utfört i ett tidigare forskningssammanhang, visade det sig att många lärarstudenter efter examen medgett

⁵¹ Bersotti

⁵² Bersotti

⁵³ Gedin & Sjöblom

⁵⁴ Claesson

att de inte har påverkats i särskilt stor utsträckning av sin utbildning. De har inte fått utmana sina tidigare föreställningar om läraryrkets krav och möjligheter⁵⁵. Hon menar att utbildningen i didaktiska teorier på lärarutbildningen sker frånkopplat den verkligheten som lärarstudenterna kommer att möta i sitt yrke. Därför har hon i sin bok valt att undersöka kopplingen mellan teori och praktik hos några verksamma lärare för att skapa sig en förståelse av vilken roll teorier spelar för lärares undervisning.

Silwa gör en djupstudie av fyra lärare som alla säger sig ha en teoretisk förankring i en viss didaktisk teori. De utgår antingen från Piaget och konstruktivismen, Vygotskij och det sociokulturella perspektivet eller från fenomenologin. Genom intervjuer och observationer av lärarna i klassrumsmiljö försöker hon spåra hur deras teoretiska förankring kommer till uttryck i deras undervisning.

Silwa pratar i sin avslutning om lärares vardag, de problem och utmaningar de står inför i förhållande till synen på kunskap och relationen mellan lärare och elever. Hon tar upp lärarutbildningens roll, olika strategier för att skapa en dialog och en reflektion kring lärares didaktik samt olika hjälpmedel för att åstadkomma reflektion och en diskussion om lärares undervisning. Hon diskuterar sina resultat kring förhållandet mellan teori och praktik utifrån den undersökning hon genomfört. Resultaten visade att det inte finns en glasklar koppling mellan teorier som de presenteras i didaktisk litteratur och så som de kommer till uttryck i klassrummen av enskilda lärare. Lärare agerar i ett sammanhang och en miljö som ger ständiga influenser. De har också sin person och sina egna erfarenheter med sig in i mötet med eleverna, vilket påverkar deras praktik. Det är i de stora dragen som hon tycker att man kan se hur teorin påverkar lärares undervisning t.ex. i planeringen av undervisningen och i hur de möter eleverna⁵⁶.

Silwas slutsats är att *lärarpraxis* dvs. kunskap och erfarenhet som i handling förenas och samspelar med teori och praktik, och *Fronesis* som är Aristoteles benämning på en kunskapsform där kunskapen är baserad på samspelet mellan teori och praktik, måste lyftas fram i alla skolsammanhang. Den här typen av kunskap som utgår från både teori och praktik måste få mer plats i lärarutbildningen och behöver diskuteras mycket mer ute på skolor bland lärare. Silwa menar att det är genom en kritisk reflektion av undervisningen i relation till teori som lärare kan utveckla sitt sätt att arbeta och förhållningssätt till eleverna⁵⁷. Hon efterlyser

⁵⁵ Claesson

⁵⁶ Claesson

⁵⁷ Claesson

ett sätt att låta olika didaktiska teorier möta lärares erfarenheter, berättelser och egna teorier och sätta dem i förhållande till varandra för att på så sätt finna aspekter av lärande som man inte tidigare kunnat se⁵⁸. Om lärare har en förståelse och en insikt i olika didaktisk och filosofiska teorier utgör det en bra grund att stå på för att utveckla en undervisning som står i ständigt reflekterande och kritiskt förhållande till den egna undervisningen⁵⁹. Genom att kartlägga lärares praxis och låta den vara utgångspunkt för en kritisk reflektion kan vi få erfarenheter som är värdefulla i utvecklandet av skolan och undervisningen.

Vi känner att *Spår av teorier i praktiken* (Claesson, 2002) har bidragit till vår undersökning framförallt när det gäller förståelsen av förhållandet mellan teori och praktik. Det vi gör i vår undersökning tangerar om än i liten skala Silwas forskning. De rör sig inom samma fält. Där Silwa tar sig an ett större perspektiv av teorier som influerat lärare utgår vi från Reggio Emilia filosofin mer specifikt. Det finns dock skillnader. Fenomenologin, konstruktivismen och det kulturhistoriska perspektivet, är alla teorier som finns nedskrivna och har en plats som vetenskapliga teorier om hur barns lärande går till. Reggio Emilia filosofin är inte lika definierad i teorin. Det finns inga nedskrivna tankar utan den existerar främst genom praktiska exempel från förskoleverksamheten i Reggio Emilia i Italien. Det gör att vi får en lite annan ingång i vår undersökning än Silwa. Vi intresserar oss för hur vi kan identifiera spår av Reggio Emilia filosofin hos lärare i högstadiet. Samtidigt vill vi skapa oss en bild av hur den praktiseras i grundskolans senare del, där det inte finns några konkreta exempel att inspireras av, från verksamheten i Italien. Vår undersökning kommer framförallt att undersöka hur Reggio Emilia filosofin tolkas och identifieras i ett grundskolesammanhang, snarare än att se hur den som teoretisk grund hänger ihop med våra intervjupersoners klassrumspraxis.

4.4 Författarnas förförståelse och frågan om källkritik och objektivitet

Det är tydligt att Reggio Emilia filosofin företräds och utvecklas av en ganska liten grupp lärare och forskare i Sverige. Det märker man snabbt vid en kort undersökning av litteraturen. Mycket av den litteratur som vi har stött på under arbetes gång har varit författad av ett fåtal personer, alla med en positiv inställning till filosofin. De har också i många fall anknytning

⁵⁸ Claesson

⁵⁹ Claesson

till Reggio Emilia institutet. En del av litteraturen vi tagit del av har tillkommit genom författarnas studiebesök på förskolor i Reggio Emilia provinsen.

Detta ensidiga urval av litteratur och brist på kritiska röster bland författarna gör självklart att frågan om objektivitet och källkritik måste lyftas fram. Vi har bearbetat våra fakta så som de framträtt genom de intervjuer vi genomfört. Genom att samtala med personer som har erfarenhet av Reggio Emilia filosofin, både i teori och praktik, har vi kunnat skapa oss en bild av hur filosofin praktiseras på grundskolans senare del i Sverige idag. Vi har mött Reggio Emilia som en filosofi med en anknytning till konstruktivistiska och kulturhistoriska teorier, tillämpad i praktisk verksamhet. Detta har utgjort vår förförståelse.

Reggio Emilia filosofin växte fram i en viss given samhällelig och historisk kontext. Detta har givetvis kommit att påverka filosofin på många sätt. Den har utvecklats i nära förhållande till den politiska vänstern men också i nära anknytning till sin samtids moderna forskning inom det pedagogiska området. Filosofin har därigenom tagit intryck av moderna teorier om kunskap och lärande. Den har spridits långt utanför sitt framväxtområde och har fått stå som exempel och inspiration för pedagoger från många länder under flera decennier. På så vis kan man ju prata om Reggio Emilia filosofin som en slags pedagogik eller till och med ideologi, trots att det går emot dess grundares ursprungliga avsikt.

Men läsaren har verkligen rätt att kräva, att ett vetenskapligt verk inte ska vara ett försvar för en ideologisk och pedagogisk inriktning, utan en i sig själv välgrundad skildring av densamma. I vår studie har vi låtit våra intervjupersoners åsikter komma fram och utifrån dem dragit våra slutsatser, även om det för våra läsare kanske kan te sig som en okritiskt positiv framställning av Reggio Emilia filosofin.

Vårt syfte har inte varit att kritisk granska Reggio Emilia filosofin utan att undersöka hur den tillämpas i praktiken, inom ramen för grundskolans senare del. Vi har därför valt att ge en ordentlig bakgrundspresentation av Reggio Emilia filosofin företräde mot ett källkritiskt studium av litteraturen som vi använt för att presentera densamma. Detta motiveras av att syftet med undersökningen varit av mer utforskande karaktär och mindre av kritisk granskning av Reggio Emilia filosofins bärande tankar och idéer.

Genom vår litteraturstudie har vi uppmärksammat att det i Reggio Emilia filosofin finns en tydlig teoretisk förankring i konstruktivismen och den kulturhistoriska synen på lärande dvs. samma teoretiska perspektiv som ligger till grund för läroplan Lpo94. Vi kommer inte i undersökningen att gå in på någon jämförelse mellan Reggio Emilia filosofin

och Lpo94, trots att vi vet att det hade bidragit till det sammanhang som vår undersökning utgår ifrån. Arbetets omfång och vår tidsram tillåter tyvärr inte en sådan spännande resa.

Vår iakttagelse innebär också att den kunskapssyn som framkommer av undersökningen dvs. av de intervjuade lärarna inte nödvändigtvis behöver definieras som tillhörande Reggio Emilia filosofin. Den mycket väl kan kopplas direkt till intentionen och värdegrunden i Lpo94. Det gör också att mycket av den praktik, kunskapssyn och förhållningssätt till eleverna som våra intervjupersoner ger uttryck för inte nödvändigtvis måste tolkas som direkt kopplade till Reggio Emilia filosofin. Pedagoger och lärare som arbetar med en tydlig förankring i Lpo94 skulle mycket väl kunna ge uttryck för samma kunskapssyn och förhållningssätt till eleverna.

Vi har försökt att bevara autenticiteten i de samtal vi fört med våra intervjupersoner. Det är ett medvetet val för att på så sätt förstärka bilden av vad Reggio Emilia filosofin innebär i arbetet på grundskolans senare del. Det ska inte misstas för ett okritiskt förhållningssätt till vårt forskningsobjekt. Den seriösa och kritiske läsaren önskar sig ingen falsk opartiskhet, vilken erbjuder honom en ogrundad trygghet, utan en vetenskaplig noggrannhet. Detta är ett bra sätt att komma nära en slags vetenskaplig objektivism. Det är dessutom mer än tillräckligt, eftersom det verifieras och bekräftas inte av forskarens goda avsikter, som bara han kan intyga, utan av de fakta som den vetenskapliga processen själv visar upp. Med det sagt så hoppas vi att läsaren är på det klara med våra intentioner och lättare kan följa med i arbetets gång.

5. Metodval och utförande

För att kunna samla in de fakta vi behöver för att besvara våra frågeställningar behöver vi en metod. Det finns ett antal metoder som skulle vara gångbara för oss att använda i framtagandet av en sådan information.

Vid valet av metod är det viktigt att fundera på vad man vill ha ut för typ av information och anpassa metoden efter det. Vi har valt att använda oss av en kvalitativ metod som utgår från intervjuer eftersom vi vill fånga en komplex bild av Reggio Emilia inspirerade lärares arbetssätt. Vi tror inte att en enkätundersökning skulle kunna ge den information vi söker, utan att intervjuer passar bättre för vårt ändamål.

Enligt Bell bör man vid intervju som metod för att samla in fakta, tänka på att ställa frågorna på ett sätt som ger tydliga svar. Man måste också ha en klar bild av vad man vill ha ut av frågorna. Hon beskriver två sätt att genomföra intervjuer. Antingen kan de vara mer öppna och diskuterande eller mer uppstrukturerade och följa ett strikt schema⁶⁰.

Våra intervjuobjekt kommer att vara enskilda personer, lärare med relevant bakgrund och erfarenhet som vi vill ta vara på. Det är deras tankar, idéer och delvis deras handlingar som vi skall registrera. Tanken var också från början att observera olika skolor och lärares agerande i klassrummet. Allt från deras bemötande mot elever till deras upplägg och arbetssätt. I och med vi i ett inledande skede inte kom i kontakt med så många uttalad Reggio Emilia uttalade skolor och hade svårt att få kontakt med lärare överhuvudtaget. Vi kände därför av tidsmässiga skäl att låta undersökningen utgå ifrån intervjuer eftersom observationer ta mer tid i anspråk.

Dessa förutsättningar mynnade ut i en form av kvalitativ forskningsansats med fallstudien som grund. Fallstudien passar oss bra eftersom den traditionellt används för att undersöka ett begränsat område eller fenomen under en viss tidsrymd⁶¹. Vi försöker göra fenomenet Reggio Emilia inspirationen i ett grundskolesammanhang begripligt, genom att studera det i teori och praktik hos aktiva och f.d. aktiva grundskollärare. Genom att intervjua dem om deras erfarenheter och tolkningar av filosofin så hoppas vi komma närmre en förståelse av vad den kan betyda i arbetet på grundskolan.⁶²

Undersökningen är empiriskt baserad, vi använde därför ingen samhällvetenskaplig teori. Vi har istället valt att skapa oss en bild av Reggio Emilia filosofin i teorin genom att göra en litteraturstudie. Det är utifrån den som vi sedan kommer analysera våra resultat.

5.1 Utförande - teori och intervjustruktur

5.1.1. Metod – fallstudie

I kvalitativ forskning använder forskaren sig av kvalitativa metoder vilket innebär att studera fenomen i sin naturliga miljö och de försöker göra dem begripliga eller tolka dem utifrån den mening som människor ger dem.⁶³ I vår metod, fallstudien, kan man använda sig av olika

⁶⁰ Bell

⁶¹ Bell

⁶² Ryen

⁶³ Ryen

verktyg. Vi insåg dock i ett tidigt skede av undersökningen att det endast är intervjuförfarande som vi kommer att behöva använda.

För att kunna få fram det fakta vi behöver, tog vi fram en intervjuguide. *”Vet man på förhand vad man är ute efter är det inget som hindrar att man planerar hur man ska samla in just den information man söker. Man säkerställer den nödvändiga informationen och stänger ute all den onödiga som bara minskar analysens kraft”*⁶⁴. Därmed arbetade vi fram olika teman som vi ansåg kunde hjälpa oss i inhämtandet av nödvändig information. Vi använde oss av valda delar från en checklista som beskrivs i Judith Bells bok *”introduktion till forskningsmetodik”*⁶⁵:

Vad behöver vi veta? Därefter göra en förteckning över de olika frågeställningarna man vill ha information om.

Varför behövs just denna information? Stryk teman som inte är relevanta för syftet.

Man börjar med att göra utkast till frågorna, beroende på vilken typ av intervju (strukturerad kontra ostrukturerad) man genomför påverkas frågeschemat.

Strukturerade frågor ger strukturerade svar, medan man i en ostrukturerad kan få bearbeta materialet mer för att hitta svaren.

Skevhet skall undvikas vilket innebär att man inte skall påverka intervjun med personliga åsikter om det som skall intervjuas.

Det är viktigt att presentera sig och även muntligen berätta om intervjuens syfte.

Se till att vara ostörd under intervjun.

Figur 1. Introduktion till forskningsmetodik av Judith Bell (2006), s. 170 f.

5.1.2 Temastruktur

Våra temans funktion var att sortera intervjupersonernas beskrivning av sin verksamhet/uppfattning i en Reggio Emilia tappning på olika nivåer. Utifrån de teman vi plockade fram gav det oss frågor som rörde sig på olika nivåer: klassnivå, skolnivå och samhällsnivå (se bilaga 1).

⁶⁴ Ryen, s. 44

⁶⁵ Bell s. 170 f

Klassnivån beskriver Reggio Emilia på ett lokalt plan. Här försöker vi få fram information om hur Reggio Emilia filosofin kan användas i praktiken i klassrumsmiljön. Skolnivån fokuserar på hur våra intervjupersoner ser på Reggio Emilia filosofin i ett perspektiv som går utanför den egna undervisningen och rör sig mer på en skolnivå. Samhällsnivå handlar om förhållandet mellan Reggio Emilia filosofin och omvärlden i ett större samhällsperspektiv. Vi hade även en fjärde nivå med, framtiden – än sen då? Den syftade till att låta våra intervjupersoners egna tankar komma fram kring Reggio Emilia filosofin och framtiden. Under vår undersökning frångick vi delvis vårt ursprungliga tillvägagångssätt med strukturerade intervjuer. De teman vi tog fram visade sig fungera bra i vissa delar, men två av teman var överflödiga och relaterade inte så tydligt till vår frågeställning, samtidigt krävdes en del tillägsfrågor i intervjusituationerna. Några av intervjuerna antog mer formen av diskussion än en strukturerad intervju. Detta medförde inga allvarliga konsekvenser för vår undersökning, men ledde till onödigt arbete. Det blev mycket information att sälla i.

5.1.3. Validitet, reliabilitet och etik

Genom vårt temaförfarande i vår intervjustruktur, tror vi oss kunna säkerställa validiteten, dvs. att våra intervjupersoners svar har med våra frågor att göra, eller som Merriam beskriver det *”validitet handlar om frågan i vilken mån ens resultat stämmer överens med verkligheten”*⁶⁶. Att syftet med vår utformning av våra frågor skall kunna ge trovärdiga svar, m.a.o. att relevansen på svaren är hög gentemot frågeställningen. De resultat och den analys vi kom fram till stämde överens med verkligheten.

När det gäller reliabiliteten i vår undersökning kan man ifrågasätta om resultatet kan upprepas. Då den filosofi vi undersöker har benägenhet att förändras, kan framtida resultat vara annorlunda än den vi har kommit fram till. Reliabiliteten visar i vilken utsträckning ens resultat kan upprepas⁶⁷. Men med en undersökning med liknande intervjuörfarande och samma inriktning på frågor så tror vi att man hade kunnat nå fram till samma resultat.

⁶⁶ Merriam, s. 177

⁶⁷ Merriam

Ur de etiska perspektiven informerade vi våra intervjupersoner om vår avsikt med vår uppsats och att de kunde vara anonyma om de så önskade. Detta för att eliminera risker för deltagarnas del och att de förstod vad vi ville och höll på med⁶⁸.

5.1.4. Intervjuförfarandet

Vi utförde våra intervjuer med inspiration av Bells checklista⁶⁹. Vi såg till att vi befann oss på en sådan plats där vi kunde ställa våra frågor ostörda. Sedan informerade vi intervjupersonerna om deras rättigheter, berättade och informera dem om syftet med intervjun och vad vi vill ha fram.⁷⁰ Därefter ställde vi våra frågor. Vi försökte att vara noga med att inte ställa några ledande frågor och inte heller ställa några frågor som intervjupersonen kunde svara ja eller nej på. I de intervjuer som blev mer diskussioner var det svårt att hålla på den här principen. Vår ovana av intervjusituationen ledde också till att vi ibland hade svårt att hålla oss till vår mall. Under intervjuerna försökte vi även följa upp de idéer som respondenterna ibland kunde sväva ut i. På det hela taget var våra intervjuer hyfsat strukturerade, dvs. vi ställde frågor utefter en mall och fick svar på dessa.

5.2 Kategorisering av information från våra intervjuer

Utifrån vårt insamlade material fann vi centrala ämnen. Dessa koncentrade vi i följande kategorier:

- Förhållningsätt till eleverna och synen på kunskap.
- Organisation och miljö
- Arbetssätt

Kategoriseringen innebar att det underlättade vårt arbete i sökande efter svar.

⁶⁸ Merriam

⁶⁹ Bell, s. 170 f

⁷⁰ Bell

6. Sammanställning av våra intervjuer

Här presenteras våra intervjuer i tidskronologisk ordning. Vi visar här det stoff som vi anser är relevant för vår undersökning. Detta presenteras antingen som citat, citat med stödtext eller text där vi beskriver saker som måste på ett eller annat sätt omformuleras så att stoffet kommer fram. Det kan också visas som en fråga, som är i kursiv text, och med efterföljande svar.

6.1 Anna

Anna jobbar som biträdande rektor på en skola i södra Sverige. Hon undervisar även i ämnena SO och svenska. Hon har arbetat som lärare i 20 år varav 10 år på Skola 1. Hon sitter även med i ledningsgruppen som har hand om ett skolutvecklingsprojekt, som till vissa delar utgår ifrån Reggio Emilia filosofin.

Skolan är en kommunal F-9 skola.

6.1.1 Förhållningsätt till eleverna och synen på kunskap

Vi frågade Anna hur mötet med Reggio Emilia filosofin påverkat henne. Hon börjar berätta om synen på kunskap och eleverna. Det var inte direkt i mötet med Reggio Emilia som hon förändrade sitt förhållningssätt till eleverna och sin syn på kunskap. Den processen hade hon påbörjat redan innan. Genom vidareutbildningen började hon tänka mycket på värdegrundsfrågor. Mötet med Reggio Emilia bekräftade och förstärkte på många sätt den syn på elever och kunskap som hon jobbade utefter.

- Vad skulle du säga att Reggio Emilia innebär för dig som enskild lärare?
- För mig som enskild lärare innebär det ett synsätt på eleven där jag alltid tänker eleven i första hand. Och tänker att alla elever kan om de bara får rätt förutsättningar. Och då är det min uppgift som lärare att skapa de förutsättningarna så att alla elever kan utvecklas så mycket som de behöver.
- *./../.* jag tänker mer positivt om alla elever och jag påminner mig själv om att alla elever faktisk kan men jag kanske inte har gett dem rätt förutsättningar innan.
- Det jag tänker på nu är att jag är *./../.* mycket mer lyhörd för hur eleverna tänker~~./../.~~

Det är pedagogernas skyldighet faktiskt att se till så att eleverna utvecklas. På Skola 1 har man ändrat sitt synsätt på utvecklingssamtal och de individuella utvecklingsplanerna (IUP). De fäster stor vikt vid kommunikationen, där alla skall komma till tals. I utvecklingssamtalet fokuseras det på det positiva och hur eleven kan använda sina styrkor i de ämnena som eleven är svaga i till sina andra ämnen.

- När både elev och lärare har förberett sig till utvecklingssamtalet så är det vanliga utvecklingssamtalet men då bygger det jättemycket på att det är ett trepartssamtal, att det är eleven, läraren och förälder som är lika viktiga alla tre. Man pratar i princip ingenting om några kunskaper då för det har föräldern fått hem alltihop vad de kan i de olika ämnena. Utan där lyfter man fram vad är du duktig på och varför är du duktig just på det? Kan vi se när du nu tänker igenom varför det fungerar så väldigt bra i maten kan du använda de metoderna på svenskan

Anna betonar att det är förmågorna och inte ”stoffet” som är det viktiga. När hon ser tillbaka på hur hon arbetat tidigare, ställer hon en rad kritiska didaktiska som ger en bra bild av hur hon ser på kunskap idag.

- Har jag gett dem rätt möjligheter, alltså har jag gett dem en uppgift som de har möjlighet att klara eller är det faktisk så att just den här eleven som har koncentrationssvårigheter inte har möjlighet att sitta ner i 70 min och skriva en uppgift som ju mina ämnen många gånger är utan det kanske är så att han ska ligga på golvet och rita en modell på ett blädderblocksblad istället och kan faktiskt visa mig sina kunskaper lika bra.
- /.../. när jag väl hade fördjupat mig i läroplan och kursplan, förstätt att det var förmågorna och inte en massa stoff vi ska jobba med så trevade jag mig fram. Men nu fick jag på något sett mer förståelse för varför jag hade testat vissa saker och då kände jag mig trygg i det och kunde testa vidare.
- Och läroplanen säger ju också att vi är fria som pedagoger att hitta alla vägar och hitta alla metoder och det är ju egentligen det som Reggio Emilia också säger, att pedagogerna är proffsen, det är dom som ska hitta knapparna hos barnen helt enkelt. Så att de utvecklas.

Med barnet i centrum har Anna en tydlig tanke som stämmer bra överens med Reggio filosofin. Barnet i centrum, pedagogernas skyldighet att få varje elev att nå mål efter deras egna förmågor och att se möjligheterna hos eleven gör att Anna tangerar filosofins grundtankar. Dessa är viktiga att ta med sig in i klassrummet och innebär ett tydligt ställningstagande för eleven.

6.1.2 Organisation och miljö

Skola 1 ingår i ett skolområde med en områdesrektor som tillsammans med rektorerna har ett ansvar för utvecklingsarbetet. Organisationen och beslutsfattandet följer en traditionell organisationsstruktur där rektorn har ansvar för både det administrativa och det pedagogiska utvecklingsarbetet. Arbetet med att förändra skolans värdegrund, kunskapssyn och förhållande till eleverna påbörjades uppifrån av områdesrektorn som har ett tydligt Reggio Emilia engagemang.

För att kunna använda sig av filosofin måste man tillåta andra angreppssätt än de traditionella. Därför har de infört nya forum i organisationen för att kunna utveckla ett pedagogiskt samtal som kan föra utvecklingsarbetet vidare och föda nya tankar och idéer.

Sen så träffas man ju i dessa samtalsgrupper med jämna mellanrum. Och där är det ju samtalsledarna som styr diskussionerna i de här grupperna och samtalsledarna träffas alltid veckan före de här samtalsgrupperna tillsammans med skolledningen så att vi diskuterar igenom där, inte precis exakt vad som ska tas upp i samtalsgrupperna men där kan man dryfta hur det är, hur det har funkade i grupperna och vad man vill ta upp nästa gång, och om man vill ha hjälp av sina kolleger eller så.

Samtalsgrupperna är sammansatta utifrån ämnesbehörighet här på 6-9, däremot på F-5 är de sammansatta av arbetslagen. Så där är det blandade kompetenser.

6.1.3 Arbetsätt

På Skola 1 försöker de angripa ett arbetsätt som utgår ifrån eleven. Teman är en sådan väg, där eleverna kan fritt få använda olika uttrycksmedel. Slutprodukten är att de skall få en större insikt i t.ex. strävansmålen.

- /.../jag försöker alltid nu ge dem valmöjlighet när vi sätter igång med ett tema att de kan angripa ett mål i planeringen på lite olika sätt, att jag försöker vidga mitt synsätt, jag lyssnar mycket mer på eleverna.
- /.../jag tillåter dem att använda datorn mycket mer. På högstadiet tycker jag det är bra just det här med en massa tekniska hjälpmedel. Jag tycker inte att det så mycket det här att hålla och ränna och måla, att känna och lyssna och så som jag tycker att det är mer på förskolan och dom jobbar med i Reggio filosofin. Jag tycker att vi ska lyfta det till de mer abstrakta tankarna i de högre årskurserna men utifrån samma synsätt och då är datorn ett fantastiskt hjälpmedel.

- /.../.ett arbetsområde är ju ofta tre fyra veckor, eftersom vi kör ämnesundervisning så blir det bara tre lektioner man tar i veckan. Och då får de ju en tydlig pedagogisk planering där de nu är med, de får egentligen veta vad det är för strävansmål de ska jobba med, och sen har jag konkretiserat; vad är det egentligen ni ska förstå och lära er i det här arbetsområdet. Och när de har förstått de här målen då får de börja tänka ut; hur ska jag göra för att lära mig de här grejerna. Och då sitter de ofta i grupp och så går jag runt och pratar med dem helt enkelt. Hur har du tänkt dig? Hur har du tänkt dig? Och det kan vara bara en kvart - tjugominuters diskussioner och då vet jag ungefär vilka elever som har svårigheter med vissa saker och då kan jag ju rikta in dem på vissa bitar i alla fall så alla kan få tänkt igenom hur de ska jobba. Och sen skriver vi ner det, var och en skriver ner det och har sina planeringar vad de ska göra, och sen går vi in ofta på, i SO och svenska blir det ofta alldeles vanliga reguljära klassrumsgenomgångar först för att alla ska ha någon slags gemensamt golv att stå på men de är idag mycket mer öppna diskussioner tillsammans med genomgångar. Och sen börjar de jobba efter det och det kan då vara allt från en fyra fem lektioner till en åtta lektioner utifrån vad de bestämt att de ska jobba med och vad det ska resultera i. Och vi jobbar mycket oftare idag än för några år den i grupp. I stort sett alltid sker arbetet i grupp.

Något som också är viktig i Skola 1 sätt att arbeta är att använda sig av dokumentation och reflektion. De tycker det är ett bra sätt att se lärandet och utvärdera vad man har gjort.

- /.../.ska man kunna vara proffsig så måste man dokumentera. Och den dokumentationen måste vara både tillsammans med eleverna och tillsammans med andra pedagoger så att man gör det på olika sätt.
- Är det någonting vi har märkt är det vikten av dokumentation och den kan kännas tråkig och jobbig många gånger. Men den är jätteviktig och att man faktiskt skriver ner hur man tänkte när man gjorde saker och ting och varför det blev som det blev.
- Och vi har också i år lagt in reflektionsdagar en gång i månaden där vi bryter all undervisning under, på hela högstadiet, och där man jobbar tillsammans med sina klassföreståndare, man kan kalla det mentorer, men här kallar vi det för klassföreståndare, och jobbar mycket med reflektion och dokumentation. Och halva dagen ägnas åt lärandedokumentation, och andra halvan av dagen ägnas åt värdegrundsfrågorna. Och det är ett direkt svar från Reggio Emilia inspirationen, att vi ska jobba mycket mer med de gemensamma värdegrundsfrågorna.

6.2 Carl

Carl är pedagog på Skola 2 i östra Sverige, och har hand om de äldsta eleverna, årskurs 7-9. Han undervisar i ämnena svenska och SO. Utöver dessa ämnen undervisar han även i musik.

Skola 2 är en fristående F-9 skola.

6.2.1 Förhållningsätt till eleverna och synen på kunskap

Carl arbetar på en skola med uttalad Reggio Emilia inriktning. Det medför att man försöker utgå ifrån de grundsyner och värderingar som är gällande filosofin. I och med skolan är en F-9 försöker man anpassa filosofin efter alla åldrar. När vi frågade Carl om vad Reggio Emilia filosofin betydde för honom, började han berätta om synen på kunskap.

- Jag gillar den här tanken med att det inte finns några fasta sanningar, att man prövar sig fram, att det finns ett odogmatiskt tänkande. Det tycker jag är positivt och sen känns den som en positiv filosofi, som man tror på barnets kunskaper och barnets färdigheter och tror att de har något att bidra med någonting. Att... ja... de inte är tomma ark som vi skall fylla, det gillar jag.
- /.../.med tanke på det här med att all världens kunskap ryms i ett usb-minne eller en mobiltelefon med internetuppkoppling så är det inte lika viktigt med korvstopning längre. Och då tror jag att kunna ta till sig i överflödet av information, sortera och göra något eget av det som är det vi jobbar med, tänker jag, kommer bli mer och mer viktigt. Det kommer nog de flesta att hata, tror jag.
- /.../.så handlar det väldigt mycket med om att vi ofta börjar inventera med vad ungarna redan kan. Och att man också snappar upp det som intresserar dem som hänger ihop med det jag tänker göra.
- Och då kan det vara en idé för mig att lägga om min planering och kanske börja ta tag i det där för att jag sen ska kunna få med dem på tåget, för att kunna förklara hur allting hänger ihop. Mycket med det här tänka sig att dem har grejer att bidra med. Dem kan saker, de har erfarenheter och rycka tag i dem att det är viktigt. Och så försöker jag att tänka när jag planerar.
- Jag börjar med istället att på tavlan att de fick skriva upp allting, alla små områden som de kände till det här och började kollade vilken fakta de faktiskt kunde om olika saker och vilka aningar de hade om det här/.../ Ställa smarta frågor som får dem att komma vidare, och sen mot slutet att försöka knyta ihop säcken så att de kan se helheten, men att dem har utgått ifrån det de själva var nyfikna och intresserade på/.../.

Carl förhållningssätt till eleverna präglas av en positiv syn. Han utgår ifrån elevernas styrkor och ser det som sin roll att hjälpa eleverna att själva bearbeta sina svaga sidor. Han anser att hans roll som pedagog fungerar mer som ett bollplank än att vara den allvetande.

- Enligt läroplanen skall alla elever uppnå de uppsatta målen. På vilket sätt tycker du att den här filosofin kan stödja dig att nå de här målen?
- Jag tänker på det här att alla eleverna skall nå målen. Det är ju en ganska positiv syn som också Reggio Emilia har. Alla har möjligheter, det finns inga som inte kommer att klara av det. Det finns inga hopplösa fall. Och det måste jag säga att en stor skillnad här i kollegiet snackar folk inte skit om elever. *"ja han kan ingenting"* eller *"han är dum"*. För det vet jag att på ställen jag har varit tidigare och att kompisar har berättat att på många skolor är det en sådan jargong i lärarummet om vissa elever som faller utanför ramen, med det har jag faktiskt inte märkt alls här utan att det finns en bild om det kompetenta barnet och att alla barn är kompetenta nog att nå målen.

Det finns en kultur på skolan att fokusera på elevernas styrkor. Carl berättar om hur de formulerar sig och uttrycker sig i utvecklingssamtalen.

- När eleverna skall byta våning, när de slutar sexan och skall komma upp till oss, så skriver alla lärare lite om barn men så att vi vet lite på förhand om dem. Och vi skriver om barnen inför utvecklingssamtalen så att föräldrarna kan läsa. Då har vi en policy att alltid fokusera på styrkorna och inte svagheter och det blir lite som en självuppfyllande profetia att om man skriver om de positiva grejorna så tänker man på de positiva grejorna och då ser man det här barnet som lite starkare än vad man annars skulle ha gjort.

6.2.2 Organisation och miljö

På Skola 2 har man ett "klassiskt" torg, Piazzan. Carl berättar också att den fysiska miljön är något man anser vara viktigt att tänka på. Han menar att det ska finnas utrymmen för spontana möten. Byggnaden är gammal och var från början inte tänkt att användas som skola. Detta har skapat vissa svårigheter i att utveckla arbetsmiljön enligt Reggio Emilia filosofin. Man försöker dock se möjligheterna i svårigheterna. På våning två så finns det ett "torg". Klassisk Reggio Emilia arkitektur är att det skall finnas utrymmen för spontana möten. Carl berättar att han tycker att miljön är viktig och kan spela en roll vilket lärande som kan ske.

- Vi använder oss av mindre rum./.../ Det blir ganska bra att de inte sitter i samma klassrum och att de rör sig runt lite mer, så att hela miljön blir en lärande miljö.

- Någonstans då ser sjuorna att niorna sitter vid datorerna och pratar om andra världskriget och blir då insocialiserade i det tänket och lär sig och ser. Det är en vinst det också.

Carl pratar också om vad han skulle vilja se för förändringar i skolans miljö och hur han tycker att en skola ska vara utformad.

- Jag skulle tycka att vi skulle ha ett torg, där man kan samlas som inte är nån specifik plats, men som kan ha en storsamling eller där det kan uppstå spontana möten och bygga runt de. Alltså bygga en skola runt ett torg i mitten.
- För tillfället har de ingen rektor utan en pedagogista, som leder det pedagogiska utvecklingsarbetet på skolan. Tanken är att det ska rekryteras en ny rektor, men den rollen kommer mest att vara av administrativ natur.
- Vi har ju, det är rätt enkelt på vår skola just nu eftersom, tidigare hade vi en rektor som varit med från grunden, väldigt kunnig inom Reggio Emilia sfären. Sen har hon slutat och nu har vi en pedagogista precis som det heter i Italien, en person som har ansvar att leda den pedagogiska utvecklingen, så vår rektor nu är mer administrativ chef och pedagogistan leder det pedagogiska samtalet och den pedagogiska utvecklingen framåt.

6.2.3 Arbetsätt

Carl pratar mycket om vikten av att eleverna ges möjlighet att uttrycka sig på många olika sätt. Han menar att det skriftliga språket är ett uttrycksmedel bland hundra. Han försöker hitta arbetsätt som gör det möjligt att arbeta på olika vis. Grupparbeten är en arbetsform som han använder tillsammans med temabaserade arbetsområden.

- Vi jobbar med vad man kalla med tema man kan kalla det för verkstad, nu kalla vi det för projekt, men vi har ett pass tre dagar i veckan 90 min, där vi jobbar med projektarbeten, tanken är då att vi inte jobbar med ett ämne utan försöka blanda ämnena och man inte heller skall arbeta traditionellt med papper och penna, lyssna på läraren och lösa instuderingsuppgifter, utan man ska utgå väldigt mycket från eleverna.

Han berättar hur han skulle vilja lägga upp ett arbetsområde om t.ex. andra världskriget för att ge utrymme åt mer skapande aktivitet i lärandet.

- Saker som jag skulle vilja göra som är mera kreativt. Att dra igång ett projekt där eleverna tillsammans skriver en bok om andra världskriget eller någonting. Då vet jag att när de är färdiga med det här kan de insupa mycket om det här och att de haft jättekul. De har varit kreativa tillsammans och vi kom längre än om vi bara skulle ha läst boken, men jag kommer inte att kunna bedöma enskilt vad var och en har gjort och kunna rättvist sätta enskilda betyg. Jag väljer då bort det lite.

Här återkommer en syn på eleverna som kompetenta och individer med en massa förmågor.

- De kan en massa grejor och vill uttrycka sig och vi skall ge dem möjligheter att uttrycka sig på en massa möjliga sätt. Det finns ett Reggio Emilia uttryck de hundra språken och de försöker vi jobba med under projektet. Papper och penna är ett språk och det kan vara jättebra att använda papper, penna och böcker. Men det är ett språk, men det är ett och det finns många fler. Då försöker vi skapa ett sammanhang där barnen kan använda andra språk.'

Carl berättar att eleverna till en början kan vara lite skeptiskt inställda till att blanda skapande aktivitet med "vanligt" skolarbete. De ser det som flum i början, men är tacksamma i efterhand för erfarenheterna med detta arbetssätt.

- Och de är ganska kritiska till när vi vill jobba ämnesintegrerat med de hundra språken och tycker att det här är flum. Men oftast, när de väl kommer till gymnasiet så tycker de att, OK det vi lärde oss var att reflektera kring det man lärt sig och att jobba tillsammans i grupp och att snabbt och konkret komma igång med arbetet, och det var ju det de behövde.

Med inspiration från Italien tycker Carl att dokumentation och reflektion är ett inslag till ett bra lärande.

- /.../när man har varit i Italien och på andra skolor och förskolor ser man att dokumentation är en central grej. Sen kan jag säga att vi inte får riktigt till det i skolan. Det har vart så länge. Det är svårt att få till det alltså. Rent praktiska grejor som att vi försöker fri koppla varandra så att någon kan ta rollen att dokumentera och ställa sig utanför och enbart dokumentera. Barnen kommer ändå och drar i en och vill ha hjälp med någonting. Då är det svårt att säga att man inte kan hjälpa för att man dokumenterar så att vi kan att vi kan titta på det här sen. Det här är en grej där vi inte vill vara kan jag säga.
- Han pratar om hur han använder dokumentation med sina elever och vad elevernas inställning till detta är och hur den utvecklas.

- Vi jobbar ju mycket med reflektion då och vi har använt oss av loggbok för att göra det här. Och när vi säger att, till niorna här då, OK nu ska ni plocka fram loggböckerna, och så ska ni skriva om det ni har gjort nu, då blir de ju så förbannade och tycker att vi vill fortsätta och vara kvar i görandet. Men sen de gymnasister som då kommer tillbaka de säger bara; det här loggboksskrivandet det går ju som en dans nu, det har ju lärt sig det, det kan ju, det sitter liksom hela tiden i alla ämnen på gymnasiet. Så det är kul.

6.3 Erika

Erika är utbildad till mellanstadielärare och har varit verksam i 20 år. Numera delas hennes arbetsuppgifter mellan, dels som lärare, dels som utvecklingsledare på Center för skolutveckling för Staden A. Staden A är uppdelat i 22 förvaltningar. 21 stadsdelar och gymnasiet som är en egen. Varje stadsdel fungerar som en fristående organisation.

Center för Skolutveckling (CfS) stödjer, stimulerar och initierar utveckling i förskolor och skolor i Staden A.

6.3.1 Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap

I den stadsdelen i Staden A som Erika har arbetat i som grundskollärare, har man länge försökt föra in ett Reggio Emilia perspektiv på hela sin verksamhet. Det som Erika bl.a. tagit fasta på utifrån sin erfarenhet av detta arbete är Reggio Emilia filosofins syn på barnet.

- /.../. det jag tycker bäst om, är väl inställningen till barnet, synen på det kompetenta barnet /.../. Att man verkligen tror att barnet sitter inne med kunskaper och att det är vår uppgift som pedagoger att försöka hitta det, snarare än att vi ska lägga en massa kunskaper på barnet från vår sida.

Hon berättar om sin syn på lärarrollen.

- Då tycker jag att den är lyssnande. Att man lyssnar på barnet. Inte bara på vad de säger, utan som sagt vad som händer i rummet och att man tar till vara det som händer och som man ser. Lyssnande, tänker jag, lyhörd kanske.

Erika har en öppen och kommunikativ syn på kunskap. Det tycker vi hon visar bra i sin inställning till hur man kan använda mobiltelefonen som ett verktyg för lärande och därmed avvärja den som ett hot mot den didaktiska verksamheten.

- Min filosofi är ju då att om de har mobiltelefoner, hur kan jag utnyttja det som lärare. Kan jag höra något från barnen som gör att vi kan använda den här till någonting bra då, eller positivt och så, som kan stödja lärandet. Medan vi får mycket nu att vi får till oss att vi ska plocka bort den. Den får inte störa. Så att det är mycket mer den gamla sortens lärare som mer ska stå i ett maktförhållande till barnet. Och där vi inte beskriver barnet som kompetent. Så Björklund hade gärna fått läsa lite Reggio Emilia

Hon menar också att man måste arbeta tillsammans med eleverna och följa med dem i deras kunskapsprocess, istället för att vara en berättare som ger eleverna färdigt stoff.

- Vilket ju också stämmer med Reggio arbetet att man faktiskt låter barnet vara och tro att barnet kommer att ta sig till rätt ställe i alla fall. Men då pratar vi om att det är viktigt att man hittar vägar för att följa processerna istället för att bara följa resultaten för prov eller inlämningsuppgifter eller så. Utan att man försöker att vara noga med att dyka in i processerna och hitta vägar för att följa dem.

Hon berättar om att det är viktigt att tro på eleverna.

- Ganska långt fram så tror jag att man skulle vara väldigt hjälpt om man vågade tro på att barnet ändå kommer dit genom att man arbetar med barnet och tillsammans med barnet på ett annat sätt, än att vi hela tiden ska servera någonting till dem.

Erika pratar om den grundsyn som finns i stadsdelens skolområde som delar en hel del gemensamt med värdegrunden i Reggio Emilia filosofin.

- Och då jobbar man med en verksamhetsidé så för kärra är det väldigt lätt att plocka till sig för grundpelaren i verksamheten är ”lust att lära” ”medskapande” ”Helhetssyn” liksom och då är det, så det gäller på alla plan kan man säga då. Medarbetarna ska vara medskapande, eleverna ska vara det, barnen ska vara det, alla ska, att man också fokuserar på att man lär bäst när man tycker att något är spännande eller roligt eller så. ”Lust att lära” är ju väldigt speciellt för Göteborg att fokusera på.

6.3.2 Organisation och miljö

Erika betonar att det är viktigt att vara medforskare. Eleven ska vara huvudperson i sitt eget lärande. Det är elevens nyfikenhet på kunskap ska styra processen framåt. I ett sådant lärande skapar organisationen och framförallt schemat stora hinder i arbetet med att följa eleverna i deras utveckling.

- Sedan också i förhållningssättet att våga stanna kvar i och följa barnet en stund och inte stoppa så tidigt som vi också så många gånger gör för att man kanske har tidsmässiga ramar som styr eller schemamässiga ramar eller tjänstefördelningar eller vad det kan vara som stoppar väldigt mycket i skolan som man inte har på samma sätt i förskolan och det är det som man också kan försöka jobba med. Att man får den möjligheten att våga följa barnet lite längre i deras tankar och deras sätt att se, det som vi försöker hitta. Våga tro att barnet under vår guidning ändå kommer komma fram till det som de behöver lära sig och nå de målen som vi är ute efter.

Det finns en del organisatoriska hinder för att utveckla arbetet med de äldre eleverna i Reggio Emilia anda.

- Det är svårt när man kommer upp i åren för vi har en tradition av att, om vi bara tar en sådan sak som schema t.ex. eller tjänstefördelning, ställer det ju till en hel del för ska man lyssna in efter barnet och gruppen och kunna följa en process så är det ju svårt att göra det på 40 min när jag bara ska hålla på med spanska. På nåt sätt va, för ska jag följa dem kanske de inte alls stannar kvar i spanska, de kanske försvinner någon annan stans och hur gör jag då om jag bara har de där 40 min på mig.

Erika tänker mycket kring skolmiljöns betydelse för lärandet. Hon menar att miljön på högstadieskolor är tråkig och kal. Hennes erfarenheter av miljön på förskolorna i Reggio Emilia är något som hon menar att man kan ta till sig. Hon ser inga problem i att översätta detta till högstadieskolor här hemma.

- Deras erfarenheter är ju från förskolan, men jag tyckte inte att det var svårt att översätta det till grundskolan. I och med det är ett förhållningssätt, snarare än en metod. Mycket av det plockade vi till oss. En annan del är ju också det här med "rummet". Vi har jobbat mycket med rummet som den tredje pedagogen. Så mycket av miljöerna har vi funderat över i skolan. Vi tycker att det ser så att man jobbar mycket med miljöerna i förskolan och så gör man det en bit upp i grund skolan och sen försvinner det. Ni kanske har varit inne i ett högstadieklassrum, så använder man inte miljön över huvudtaget för att stödja lärandet eller stödja någonting. Man kan tycka att miljön borde vara ett väldigt stort hinder eftersom det är kallt och kallt, hårda stolar, inga färger. Så försökte vi titta på då. Detta jobbar de fortfarande med där ute att försöka hitta hur man ska kunna utnyttja miljön och rummet till att stödja lärandet också. Både ett förhållningssätt hos pedagogen i förhållande till barnet, men också hur man ska titta på det runt omkring hur det skall stödja lärandet.

Hon kommenterar hur bänkplaceringen definitivt inte ska se ut i en Reggio Emilia inspirerad miljö.

- Ett ställe som arbetar Reggio inspirerat, där borde inte bänkarna stå på rad och att det inte finns några planscher på väggarna.

Erika har inspirerats mycket av arkitekturen i Reggio Emilia särskilt när det gäller entréerna, vilka också fyller en pedagogisk funktion.

- Att de jobbar mycket med torget och så jobbar de mycket med sina entréer, när det gäller miljön så och förskolorna borta hos oss har det. De har jättefina entréer, där föräldrar och barnen tydligt kan se vad det är för verksamhet som pågår här inne. Man redovisar mycket av vad som har hänt under dagen och det har jag också pratat om hur man skulle kunna göra det i skolorna.

6.3.3 Arbetssätt

Ett sätt som Erika kan tänka sig att hämta från Reggio Emilia filosofin är tanken på att jobba i grupper med tematiskt upplagda arbetsområden.

- Att det här att man kan jobba mycket med grupperna, än kanske bara med individerna. Vi har ju en tendens att jobba individriktat i Sverige eller har haft de senaste åren i alla fall. Medan i den här filosofin som vi fick till oss i alla fall, arbetade man mycket mer med gruppen. Och tror på att det händer saker emellan barnen och pedagogen och bara mellan barnen. Så att det händer saker där emellan. Vi har då pratat om hur man jobbar med grupper. Där kan man ha stöd av Reggio. Att man medvetet arbetar med gruppen på ett annat sätt. Vi har också en annan tradition i skolan av grupparbeten

6.4 Frida

Frida är universitetsadjunkt på Stad B högre läroverk, men är grundskolelärare i botten. Frida, tillsammans med en kollega, har startat en pedagogistutbildning som går som fristående kurs på Stad B högre läroverk. Hon är engagerad i Reggio Emilia institutet, Italien, och besöker området varje år.

6.4.1 Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap

Frida har en tydlig teoretisk förankring i förhållningssättet till eleverna och synen på kunskap. Att sätta eleven i centrum, att arbeta värdegrunden och att utforska världen tillsammans med pedagogerna.

- Och där ligger på något sätt den barnsynen som är utgångspunkten för Reggio Emilias tankar kring barn. Och man kan säga att den bygger på att barnen är medskapare, medkonstruktörer, i sitt lärande. Och vi brukar ibland beskriva det som en liggande triangel där pedagogen är en utforskande pedagog, där barnet är en forskare och där forskaren också ligger. Alla forskar utifrån sina förutsättningar och i det här erfarenhetsperspektivet och barnens hypoteser så möts man dvs. att barnen får leva med såna tankekonstruktioner kring hur världen ser ut och så möter de forskaren och pedagogen i det här deliberativa mötet dvs. man möter barnet inte med tanken på att övertyga barnet om något utan att utmana det. Och då blir det en väldig skillnad mot om barnet är ett återskapande barn, som ska återskapa tankestrukturer som någon annan har forskat fram /.../. Och det innebär då att i hela det här samspelet, i konstruktionismen då, så är värdegrundsfrågan otroligt viktig och i det här samspelet, sammanhanget, så är värdegrunden så viktig och värdegrunden skapas i det samhälle på den skola där du finns. Och tittar du på den här triangeln som utgångspunkt så skapar vi tillsammans också värdegrunden. Värdegrunden blir inte något som någon utomstående kommer och talar om hur den ska vara. Jag brukar säga i de här sammanhangen att vi lever värdegrunden i det sammanhang som de lärande som vi skapar tillsammans med barnen. Så värdegrunden är otroligt viktig och i värdegrunden är det de demokratiska värdena, frågorna, som är kärnan i filosofin.

Frida har en positiv syn på barnet. Hon utgår ifrån att barn har rättigheter som skall förverkligas i skolan. Alla elever skall bemötas efter deras förmågor och inte kategoriseras efter särskilda behov.

- Man pratar inte om barn med särskilda behov i RE. Man pratar alltid om barn med rättigheter. Barnen har en rättighet att vi skapar i det sammanhang och det koncept där dem finner ett meningsfullt lärande. Det innebär att om det är någon som behöver arbeta speciellt mycket med bokstäverna, då skall de förutsättningarna ges/.../. Och då vilar det väldigt starkt på oss alltså. Vad är det för skolor vi skapar.

- Och framförallt och det kan jag säga av erfarenhet också det här som Elisabeth Hultman säger att du kanske inte har hittat det barnets förmågor om du inte har det med dig och det tycker jag är väldigt tydligt när man tittar på skolans värld idag. Utan vi har bestämda tankestrukturer om vad det är för lärande och hur det lärandet ska gå till. Det vågar jag nog tänka så idag när jag ser tillbaka på lärandet i tiden. Men det här är inte enkelt och det ska inte vara enkelt. Man ska aldrig vara riktigt säker, det är så skönt att leva i osäkerheten.

Frida menar att lärandet aldrig kan se likadant ut från termin till termin, även om det är samma tema. Det är teorin och värdegrunden som är viktig. Därför menar hon att det är av stor vikt av hur man hanterar läromedlen och att man ställer didaktiska frågor i processen att välja läromedel.

- /.../. jag har hållit på i så många år, du har alltid nya barn och det står i våra styrdokument att du ska möta dem utifrån deras erfarenhet. Det är vårt uppdrag och då kan det aldrig bli lika dant. Hösten kan inte se lika dan ut år ut och år in och barnen du möter kommer med olika erfarenheter av hösten som du ska utveckla tillsammans med dem och utmana dem. Det är ju väldigt tydligt i den här, i det här perspektivet och det beror ju på att värdegrunden; delaktigheten, förhandlingen, meningsskapandet, det sociokulturella lärandet, allt den här hela tiden på nåt sätt finns där och många andra ord som man hittar tillsammans med barnen där man finns. Vad är det här barnen behöver, vad behöver vi leva för värdegrund här. Det blir mycket mer spännande så också.

Frida menar att det inte spelar någon roll på vilken skolnivå man befinner sig när det gäller att skapa en Reggio Emilia inspirerad värdegrund. De didaktiska frågorna och övervägandena är många gånger de samma.

- Då spelar det egentligen ingen roll vilken nivå man finns på eller vilket sammanhang man finns i. Och då ska det här levas. Vem, vad är utgångspunkten för våra projekt t.ex., hur uppstod de och det här att vi själv som pedagoger är som Ann Åberg då säger alltså att lyssnandets pedagogik är det verkligen. Det handlar om att vi lyssnar och inte går över men vi ska vara där och starkt utmana barnet och då spelar det ingen roll i vilken ålder man är i.
- När du tar ett läromedel, tänk då på vad, varför och hur. Tänk på den teori som du tillhanda håller. Då handlar det inte antingen eller utan både och. Det handlar om att du måste vara en reflekterande pedagog och du måste vara teoretisk kunnig utifrån ett brett perspektiv för att kunna möta alla barns rätt till et meningsfullt lärande. Är det svar på frågorna?

6.4.2 Organisation och miljö

Frida ställer sig frågan: vad är det i den miljön som vi kan använda oss av i pedagogiken? Synliga miljön är en viktig del i elevens mål att nå kunskap. För Frida är det viktigt att eleverna får delta i utformningen i den synliga miljön

- Man har talat om den tredje pedagogen, den pedagogiska miljön och då är den väldigt betydelsefull och då handlar den både om, Elisabeth Hultman brukar uttrycka det som den synliga och osynliga miljön. Den synliga det är rummet och vi brukar prata om att där ska finnas en väldig tydlighet och då säger Elisabeth Hultman så här utmanande att: ”beroende av vilket material och vilken synlig miljö du har så ser du problembarn eller inte”. Det tycker jag är en underbar utmaning för det innebär att du alltid på något sätt, ja ska gå till dig själv och tänka kan jag erbjuda någonting mer i min pedagogiska miljö för att alla barn ska finna ett meningsfullt lärande. Om man tittar på förskolans värld skapar man ofta rum i rummet, om man har ett stort rum så skapar man rum för lärande, vi kallar det ofta för rum i rummet. Och då kan man ju titta på vilka miljöer tycker jag när vi har de äldre barnen i vårt land här, hur många skolor som kanske inte barnen eller ungdomarna får vara med och skapa tillsammans med sina pedagoger. Då kan det ju handla om att det blir svårighet med organisationen eller någonting, eller det kanske med arbetslagen, det är många faktorer som spelar in.
- När Elisabeth Hultman talar om detta talar hon om den synliga miljön, det är den när vi kommer in i klassrummet. Vad säger den dig? Vad säger den dig när du kommer in i ett klassrum. Vad är det du ser för meningsfullt lärande? Och det kan hända att det finns, man får skrapa på verkligheten.

6.4.3 Arbetssätt

För Frida är det centralt att eleverna skall delta i utformningen av projekt och värdegrund. Redan tidigt i sin yrkesutövning, förstod hon vikten av detta. Hon berättade för oss hur hon förändrade sitt sätt att arbeta.

- Jag gick hem och tittade på hur delaktiga de var, hur mycket förhandlade jag med barnen egentligen och också levde vi de demokratiska värdena? Och då gjorde jag så basalt utifrån att om man nu tar projekten, som är Reggio Emilias, där all den här värdegrunden ska levas då, hur hade vi skapat projekt? De var ju otroligt styrda projekt. De hade ju inte, barnen var inte delaktiga i att förhandla fram vad de ville lära eller fördjupa sig i.

Frida berättar hur hennes kunskapssyn kommer till uttryck olika arbetsformer.

- /.../också försökt arbeta med projekt utifrån som vi tänker oss i de här perspektiven då och då har jag ju försökt ha en värdegrund där barnen är med och förhandlar, där de har en delaktighet och där vi dokumenterar så vi synliggör deras lärande på olika sätt och tittar på vad det är vi lär.

Här fortsätter hon att prata om hur hon ser på lärarrollen och relationerna mellan lärare och elev.

- Då skulle jag vilja säga att man är ju den som är mera erfaren. Det ska man använda så klart, men man måste också vara otroligt välförbered. Och när dem jobbar med projekt, om jag jobbade med fysik med mina småbarn. Varför skapar jag inte en ateljé då och ta vara på ungdomarna på högstadiet som har läst mycket mer och så får dem gå ner och skapa miljöer åt de yngre barnen, en verkstad eller en ateljé där dem kan förmedla sin kunskap i relation med de yngre barnen och ställa de här utmanande frågorna utan att ta över men med sin kunnighet så kan man också ställa de utmanande frågorna och då talar man väldigt mycket om det i RE just det här att bjud in, ha medkonstruktörer när man kommer in på olika ämnen som fördjupar och som gör spagettiröran ännu mer levande.

Hon kommer in på vikten av dokumentation och vilka funktioner den fyller i lärandeprocessen.

- Och det handlar också på vad man fokuserar på. Nu är ju detta på de yngre barnen men dokumentationen, den pedagogiska dokumentationen som är Reggio Emilias viktigaste verktyg handlar om att synliggöra barnets lärande. Det handlade bara inte om ett berättande utan att det som synliggörs är utgångspunkt för en ständig reflektion kring vad vi ser i barns och ungdomars lärande. Och det är då utgångspunkten för nästa steg vi tar. Vilket innebär att om vi tittar på de äldre barnen så kan ju de vara mycket mer delaktiga i sin egen dokumentation. Men hur mycket i skolans värld reflekterar vi tillsammans med barnen nyfiken kring deras lärande? Och vad är det för projekt barnen får ta del av.
- /.../dokumentationen är så väldigt viktig och då handlar det ju i och för sig dokumentation med alla språk. Man kan dokumentera med gestaltning, man kan göra det med bild, man kan göra det med IT. Alltså att barnen får använda alla verktyg som finns för att dokumentera och sen se vad är det för lärande vi ser.

- Ta inte bort de här estetiska lärprocesserna, med gestaltning och drama och musik. Det är massor av barn som lär sig den vägen. De skapar ett språk utifrån det dem fördjupar sig i. Vår roll blir, vad ska jag säga, vi ska skapa konceptet. Det här ser vi att barnen är intresserade av inom ämnet geografi eller vad det är nu är egentligen. Det här vill dem hålla på med. Ok vad är vår uppgift? Att skapa konceptet med hjälp av eleverna. Vad behöver vi för att nå den här kunskapen och inte ett ensidigt sätt utan det på ett mångsidigt sätt och sen kommer allt ihop. ”Hur dokumentera vi det, barn?”, ”vad vill ni dokumentera?”. ”Vill ni dokumentera med musik eller dokumentera med film eller power point?”. Välj verktyg för eran dokumentation i lärandet och sen kommer hela den underbara reflektionen.

Den pedagogiska dokumentationen är viktig för att synliggöra barnets lärande men den måste ske i relation till reflektionen. Reflektion ska följa på dokumentationen, anser Frida.

- Men jag tror ju att det som krävs är just mycket mer tid för reflektion kring vad, kring HUR:et och didaktiken ser ut med våra elever. Både mellan pedagogerna i arbetslaget och hela skolan och mellan elever.
- OK då har vi gjort på min skola satt oss ner och pratat teori och didaktik. T.ex. vill vi väldigt gärna jobba med boksamtal, det är ju lite inne nu för tiden. Vad tänker vi kring boksamtal i förskoleklassen, vad tänker vi på ett boksamtal i årskurs nio eller har det blivit något helt annat i årskurs nio och då får vi en fantastisk didaktisk diskussion kring teori och praktik. Alla lärarna från förskoleklassen upp till årskurs nio. Hur ser vår tanke om progression i lärandet ut mot dem mål som vi skall uppnå.

6.5 Gunilla

Gunilla är ny tillsatt rektor på Skola 3, västra Sverige. Skola 3 är en 6-9 skola.

6.5.1 Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap

För Gunilla är mötet med eleverna väldigt viktigt. Hon säger tydligt att det är för dem som skolan finns och att all verksamhet måste utgå från deras behov. Hon har tänkt mycket kring förhållningssättet till eleverna och synen på kunskap. Hon lägger stort ansvar på lärarna och på skolan i sin helhet när det gäller att forma en lärandemiljö som sätter elev i centrum och ger eleverna förutsättningarna att delta som skapande individer.

- Men hur skulle du säga att man kan arbeta med att föra in Reggio Emilia perspektivet i grundskolans senare del, i högstadiet?

- På jättemånga sätt, framförallt då det här, de tre grundpelarna; synen på barnet, barnet i centrum, barnet är orsaken till att vi är här. Allt vi gör utgår från barnet på något sätt och där ska det finnas en diskussion om på vilket sätt är barnen i centrum i det vi väljer? Synen på den vuxne som stöttare, handledare, någon man kan ha en relation med, men aldrig den vuxne som den som sitter inne med kunskap i motsats till barnet som är ett tomt kärll som ska fyllas liksom, den gamla tanken. Och sen synen på miljöerna, att skapa goda miljöer måste ju gälla i ännu högre grad i högstadiet. Jag fattar inte varför det är så på alla högstadium, det är obegripligt. Och sen, det är ju grundpelarna, sen arbetsformerna passar jättebra för tonåringar, för de vill vara fria, de vill kunna bestämma själva, de älskar existentiella frågor, relationella frågor, de gillar att få fördjupa sig efter intresse. Men de behöver den här strukturen och de är inte alltid förmögna att tala om vad de behöver utan projektformen är för mig ett sätt att lyssna på barnen liksom. Sen de hundra språken att få uttrycka sig, lära sig att uttrycka sig på så många olika sätt som möjligt. Det är ju jätteviktigt för tonåringar också, och våga uttrycka sig, och våga med syftet att bli demokratiska medborgare. De är ganska odemokratiska tonåringar, de blir ju mycket mer ego och benägna att förtrycka varandra och sånt. Så de behöver ju verkligen jobba på sin demokratiprocess och där är uttrycksmöjligheterna en av nycklarna tycker jag. Även om man inte är så duktig på att prata så kan man gestalta saker på ett annat sätt.

Gunilla kommer in på och börjar diskutera sin syn på lärarrollen.

- Lärarens främsta uppgift är att lyssna, faktiskt. D.v.s. lyssna in och förstå och ha så mycket social kompetens så att man kan möta sina elever där dem befinner sig. Där stressen mot ämneskunskaper hos lärarna och hur man ignorera hur viktigt social kompetens är för en lärare. Det är förödande tror jag. Jo lyssnande och kunna möta eleverna. Och sen kunna stötta eleverna i deras utveckling, att kunna vara förmögen att plocka fram rätt material i rätt tid, att lägga sin fokus på att söka hitta material och hitta intressanta metoder, våga testa alternativ, att våga gå utanför ramen och inte bara producera enligt gammalt tänkande, att våga ge eleven många möjligheter att visa sin kunskap, att våga testa olika typer. Det krävs en liten modig och visionär lärare som tycker att det är kul med ungar och tycker att det är roligt att vara med dem och faktiskt tycker att det är intressant vad de tänker och ska bli för människor och som inte tycker att det är det viktigast att trycka i dem en viss kunskap.

Relationen har stor betydelse för Gunilla. Hon menar att det krävs en god relation till eleverna för att kunna förverkliga synen på att ha eleven i centrum. För att kunna utveckla ett bra samarbete med eleverna måste läraren och eleven ha ett bra förhållande. Därför menar hon att det är i detta förhållande som man kan utveckla eleven då relationen är livsviktig för

tonåringar i det stadiet av livet som de befinner sig i. Denna term är också ett av nyckelorden för Reggio Emilia, menar Gunilla.

- Tonåringar är ju också, de är väldigt existentiella. De älskar ju frågor om identitet, relationer, ja just det här är ju lite bilder från utställningen med alla föräldrarna. Det är ju också ett Reggio nyckelord, det är relation. Och tonåringar de är relationsstyrda det går inte som vuxen att tro att man kan komma in och har auktoritet bara för att man är vuxen. Utan det är i relationen man kan få dem att utvecklas. Det är ju nästan ännu tydligare på tonåringar, små barn vägrar ju inte, men tonåringar vägrar ju om man inte har någon relation till dem.

Gunilla pratar om vilken betydelse rummets utformning har för hur eleverna känner sig och vilken känsla den synliga miljön ska förmedla till eleverna.

- /.../. visionen ska ju vara utifrån barnet dvs. hur ska barnet känna sig här inne, vilka känslor mår barnet, lär barnet bättre, det här är en plats där barn ska lära sig så mycket som möjligt och för att de ska kunna lära sig så måste de ju känna sig väl till mods, känna sig trygga. Och de behöver kunna nå sitt inre, det kan ju inte vara så mycket yttre stimuli så att det inte når den kärnan de har med sig och sen handlar det om hur vi tror att barn lär sig, tror vi att barn lär sig genom att den vuxne står och talar om allting för dem, ja då passar det ju jättebra om bänkarna står i rader och den vuxne är i fokus.
- Där tycker jag att pedagogen måste göra det som är bäst för den gruppen, med de individerna som man har och har man en otrygg grupp där några dominerar väldigt mycket så kan det ju vara bättre att välja konstellationer. Har man en grupp som funkar men då måste man känna dem väldigt väl och vara väldigt lyhörd för dem så att det får inte ske några övergrepp någonstans och sen är det ju bra att köra olika. Man kan ju testa olika utifrån vad man ska göra. Är det ett arbete som handlar mycket om diskussion så måste man ju sitta så man kan prata med varandra

6.5.2 Organisation och miljö

När Gunilla tog över som rektor för Skola 3 började hon genast att tänka på hur hon kunde förändra den undermåliga miljön på skolan. Många elever upplevde skolmiljön som otrygg och det var därför viktigt för henne att få med eleverna i den här förändringsprocessen. Då hon har anammat att miljön är en av de tre pedagogerna, var det viktigt att förändra den till att ha ett pedagogiskt syfte. Dock ser hon hinder. Då skolans klassrum har i stort sett samma utformning blir det svårt att få till små och stora utrymmen, som krävs för att den synliga

miljön även skall kunna uppfylla det pedagogiska syftet. För Gunilla finns det en tydlig koppling mellan miljön och lärandet.

Men till den här förändringen, för det som är lite intressant när vi sitter här, och det är att vi är började med att jobba med miljön. Och i Reggio är ju de tre grundpelarna synen på barnet, synen på den vuxne och synen på miljön. Och högstadieskolor har ju alltid bedrövlig miljö nästan. Och det här...

- Så att elevrådet, jag tog tag i elevrådet och så fick de jobba med en formgivare, för att jag var chef för kulturskolan då så att jag kunde putta över lite pengar. Där har man en jätteduktig formgivare. Och då gick de ut till sina klasser och så arbetade de med vad man ville ha. Så fick de rita en miljö och tala om var man känner sig otrygg, var är det jobbigt att vara någonstans. Var vill man helst sitta, vad önskar man sig. Och då kom det ju fram jättetydligt att så som det såg ut tidigare, alltså kala stolar och bänkar efter väggarna.
- Det blir ju ett annat, det är ju ett tänkande som styrt utformandet av en sån här skola t.ex. och ska man byta tänk så passar ju helt plötsligt inte lokalerna.
- Har du något bra exempel på det?
- Ja, t.ex. för att kunna tänka att man ska sätta eleven i centrum så måste det finnas en möjlighet att jobba i olika konstellationer. Det är inte att sätt barnet i centrum att alltid jobba 25 personer i ett klassrum. Utan det måste gå att ha olika typer av grupperingar utifrån vad det är man gör för någonting och därför skulle det behöva finnas små utrymmen när man är färre när man är några stycken och det behöver vara lite mer ombonat. Och rum i olika storlekar ända fram till piazzan, just den här stora mötesplatsen när man faktisk är ganska många ibland. Och det behöver tonåringar också.

Gunilla ser att skolans arkitektur och utformning sätter upp fysiska barriärer som gör det svårt att forma den synliga miljön utefter de behov och de tankar hon har. Hon pratar också vidare om miljöns stora betydelse för lärandet.

- /.../. Och en sån här skola är ju så statisk. Det finns ju bara lika stora klassrum. Så en av de grejer vi gjorde i våras var att vi la fram ritningarna på skolan framför oss och så kollade vi, vad kan vi göra med den här miljön, kan vi göra det på nåt annat sätt. Ett minimikrav som jag hade var att varje årskurs måste ha ett grupprum åtminstone

- Och jag går ut stenhårt med att det inte ska finnas någonting i rummet som inte har ett pedagogiskt syfte. Allting som finns där ska ni ha tänkt varför det finns där. Och så är man inte van att tänka. Utan det kan stå en massa skräp, trasig skit och grejer som bara blivit över eller fullt. Det här Reggio tänkandet att vackert ger harmoni och ger någon slags inre lugn och möjlighet att utvecklas tror jag ganska mycket på. Men där är ju vi lågt ifrån.
- Men hur skulle du säga att man kan arbeta med att föra in Reggio Emilia perspektivet i grundskolans senare del, i högstadiet?
- /.../. Och sen synen på miljöerna, att skapa goda miljöer måste ju gälla i ännu högre grad i högstadiet. Jag fattar inte varför det är så på alla högstadium, det är obegripligt.

För Gunilla blir organisationen ett viktigt redskap i att skapa en värdegrund och ett lärande utifrån Reggio Emilia filosofin. Den kan antingen ge möjligheter eller stänga möjligheter.

- Men det andra är ett annat projekt. Och det gjorde jag som kulturskolchef. Och då gjorde jag enligt Reggio modell och då vet ni att i Reggio har man ofta ateljéer och då gjorde vi lite ett sånt tänk att alla skolor och förskolor fick lov att ansöka om att få lov att jobba med kulturpedagoger /.../. så byggde de modeller över hur de ville att det skulle se ut i skärgården och vad de saknade. Det gjorde vi i papier-maché utifrån kartan alla öarna. Så kom det olika klasser så byggde de på sin ö vad de ville ha och så kom nästa klass och byggde vidare liksom. Det var allt ifrån de allra minsta till de allra äldsta så blev det roliga diskussioner.
- /.../. Det är nyckeln tycker jag i ledarskapet i Reggio så är det ju att man som ledare måste tänka på samma sätt som man gör som pedagog med barnen. Jag kan ju inte vara jätteauktoritär och sen ska jag begära att det ska vara lyhörda och göra barnen delaktiga.

Gunilla pratar om vad man kan ta med sig från Reggio Emilia filosofin upp till högstadiet i synen på organisation och miljö.

- Sedan finns det ju en massa begrepp som Reggio står för. Dem går ju jättebra att föra in och en av dem är ju transparang t.ex. Att det skall vara öppet. Det som sker i skolan skall inte vara en sluten värld, det skall vara öppet för insyn. Det skall vara öppet utåt mot samhället, det passar tonåringar jättebra. Att använda samhället som klassrum på olika sätt. Att få in andra människor i skolan. Att skolan inte blir så sluten. Det passar bra och relationer är något man står för och det passar tonåringar väldigt bra.
- Organisation, vilken roll spelar den?

- En enorm roll. Organisationen sätter ramen för möjligheterna och organisationen ger ju också möjligheter. Organisationen kan ju ge möjligheter och stänga möjligheter. Schemat, lärarnas arbetstider, alla sådana saker. Man kan ju schemalägga så att det inte finns en chans och göra sådana saker. Man kan schemalägga så att vårt projekt med de praktisk-estetiska lärarna kan genomföras. Det är ju en förutsättning.

6.5.3 Arbetssätt

Gunilla pratar om projektformen som ett bra sätt att arbeta på högstadiet. På Skola 3 arbetar man mycket med storteman. För Gunilla innebär detta att det är en tydlig linje i att låta eleverna nå kunskap, dels att man har storteman och dels där man har inspirationsdagar. Inom givna ramar får eleven själv utforma sitt tema, sin instuderingsform och presentation av det man har lärt sig. Därmed blir storteman aldrig den ena lik.

- Jag tycker att projektarbetet är en bra form. Det kan ju göras på många olika sätt. RE formen är en bra form. Jag tror ju på det sociokulturella lärandet, som metod skall man ju alltid låta barn använda sig av varandra på olika sätt för att lära sig. Jag tror att de lär sig bra ihop med varandra. Och det kan göras på många olika sätt. Jag tycker att den här fria projektformen är lyhörd och ger utrymme för olika typer av människor. Så det är ju ett verktyg en metod, som man kan använda i alla åldrar.
- Ja... Vi har ju ett traditionellt stortema som löper under, det har varit lite olika från år till år, men tre till fyra veckor under terminen och då jobbar alla elever, vi bryter schemat, och alla elever jobbar i projektet alla årskurser samtidigt. Och då är det... det är egentligen inspirerat av Bifrostmodellen i Danmark, om ni vet något om den. Då är det så att lärarna väljer ämnet, ett övergripande stort ämne som inte är begränsat på något sätt och formulerar några gemensamma frågor som alla ska vara på. Och sen så väljer varje elev utifrån sitt intresse ett eget ämne i det här stora ämnet och formulerar egna frågor och så producerar varje elev ett skriftligt arbete där rubrikerna är de egna frågorna. Så det går aldrig att kopiera något som redan finns, det är det egna intresset som styr den här sökningen av svaren. Och sen så är det ganska stor fokus på reflektionen för de övergripande frågorna är aktiva reflekterande frågor. Och sen så ska dessutom reflektionen gestaltas i en konstnärlig produkt på något sätt. Och det kan vara vad som helst. Och då är det, vi har verkstäder i slöjden och i musiken och i bilden men sen har vi dessutom då lite olika från år till år lagt till olika saker så det har funnits drama, det har funnits film och sen är det ju många som gör nån slags IT produkter också. Det är jätteroligt, eller hur, de bästa grejerna vi gör,

- Sen har vi ju inspirationsdagar, det börjar ju med inspirationsdagar, eller ja en inspirationsdag som kan vara allt från att det kommer en gäst hit, eller en film i stan, eller ett besök någon annan stans, eller någon happening då vi lärare gör någonting tillsammans och överaskar dem.

En viktig del av temarbetet är de så kallad bearbetningsdagarna. Även om ämnena och de estetiska processerna väljs av eleverna har processen givna ramar så att processen går över styr. Det är lärarna som håller i rodret kan man säga.

- Och sen bearbetningsdagarna då gör man någon form av aktiviteter man får bearbeta de här begreppen. Vi har haft alla möjliga olika verkstäder som vi har gjort och som t.ex. "vi och dom" som är ett exempel på det här med tidningar, klipper tidningar, bilder, göra egen teater, måla, som när vi hade "ont och gott" då fick de goda bilder såna här klichéartade bilder på gott som de skulle göra onda och tvärtom.
- Ämnet och allt sånt är ju fritt men sen försöker man ju styra upp processen. Den kan ju inte det vara fri. Utan man måste ju ha tydliga nedslag, denna bit ska vara klar till dess, att man har, att läraren styr ganska hårt så att alla inte bara drar iväg. Utan den processen är jättestyrd. Det går inte att ha alla faktorer fria

Gunilla betonar vikten av de estetiska läroprocesserna och användandet av pedagogisk dokumentation.

- Dokumentation är viktigt. De kreativa och estetiska läroprocesserna som man ger utrymme för under stortema leder fram till olika former av dokumentation.
- Man använder skapande som medel, kan man använda skapande som ett sätt att nå kunskapsmål i de andra ämnena som estetiska läroprocesser. Det funkar ju i allra högsta grad på högstadiet. Jag tycker det är demokratiskt för att alla får en chans. Då möter man alla olika elever. Man ger barn fler möjligheter, för att nå kunskapsmålen.

I ett av storteman ledde arbetet fram till en dokumentation som vi kunde se i ett konferensrum.

- Sen så gjorde vi också ett annat ganska stort projekt, det sitter bilder där inne på, vi kan titta, jag har satt upp dem här inne i vårt konferensrum. Där så skulle de, projektet heter, tonåringar möter äldre, och då skulle de välja en äldre människa här ute i skärgården och då kontaktade vi kyrkorna och ålderdomshem och allting. Vi förmedlade gamlingar till folk. Och så skulle de intervjua de gamla och de skulle be den äldre människan välja ut ett föremål som har varit betydelsefullt för dem i livet och fotografera dem. Och så skulle de fotografera sig själva med ett föremål som de trodde skulle bli viktigt i framtiden. Sen så gjorde vi en utställning med lite citat ur alla intervjuerna och det blev en väldigt rolig historisk bild. Och sen fick de bjuda in sina gamlingar till vernissage. Det var jätteroligt.

7. Analys

7.1 Förhållningssätt till eleverna och synen på kunskap

Reggio Emilia filosofin har en syn på barnet som kompetent individ. Därför skall eleven alltid stå i fokus⁷¹. Detta stämmer väl överens med innehållet i de intervjuer som vi har genomfört. I princip delar alla våra intervjupersoner detta synsätt och understryker vikten av att sätta eleverna i centrum för lärandet. Frida säger att lärandet skall utgå ifrån elevernas förutsättningar och erfarenheter. För att kunna ta reda på elevernas förkunskap och intresse, inventerar Carl sina elever. Han tar reda på vad de redan kan om ett ämne för att sedan ta avstamp ifrån detta. Både den teoretiska aspekten och de fakta som vi har fått fram genom intervjuerna stämmer väl överens.

Lärandet ska utgå från elevernas förutsättningar och erfarenheter, berättar Frida. Hon exemplifierar hon tanken i Reggio Emilia filosofin om att det inte finns barn med särskilda behov utan barn med rättigheter, det finns inga hopplösa fall. De flesta som vi intervjuade instämmer i denna bild. Carl säger: *"Alla har möjligheter, det finns inga som inte kommer att klara av det. Det finns inga hopplösa fall"*. Gunillas påstående att *"barnen är orsaken till vi är här"* utgår ifrån att barnet skall vara i centrum, vilket bottnar i barnsynen i Reggio Emilia filosofin. Att man faktiskt har ett genuint intresse av att se hur eleverna utvecklas, till vilka individer de blir. Tanken bakom det kompetenta barnet blir då en realitet. Elever kommer inte till klassrummen som tomma blad som skall fyllas, utan de har erfarenheter och kunskaper

⁷¹ Jonstoj & Tolgraven

med sig. Det är detta som man skall utgå ifrån. Reggio Emilia filosofin pratar mycket om det kompetenta barnet⁷² och denna aspekt går som en röd tråd genom alla intervjuer.

Något som alla berättar om och som är viktig i filosofin, är den grundsyn som man har på eleven. Ingenting skall vara omöjligt. Genom att fokusera på de positiva egenskaperna hos eleven tror man sig veta att de kanske kan lösa de ämnen som eleven är mindre duktig i. En mycket positiv synvinkel på eleven således. Man försöker se möjligheterna och se lösningar. Både Anna och Carl använder sig av adjektivet positiv i sin inställning till eleverna. Gunilla är inne på samma på samma linje när hon berättar att man ska våga tro på eleven. Tro på att eleven kan, kunna se möjligheter och inte gräva ner sig i svårigheterna. Detta synsätts sätts sedan i verket genom att försöka guida eleven att använda sina positiva förmågor i vissa ämnen för att förstärka de ämnen som eleven är lite svagare i.

För att kunna ha eleven i centrum och låta den utvecklas krävs det duktiga pedagoger som kan *"läsa av"* eleverna, *"Läraren ska hitta barnets förmågor"* som Frida formulerar det. Dessa skall inte ha någon ledarroll, utan mer anta formen som ett bollplank eller medföljare. Även här kommer den positiva synen på barnet, det kompetenta barnet, in. För att kunna agera som stöttepelare måste pedagogen lyssna. Detta tema att lyssna är också ett genomgående beskrivet förfaringssätt för våra intervjupersoner. Frida formulerar det som att *"lärare ska vara lyhörd och lyssna på eleverna"* och Gunilla formulerar det som att det är *"Lärarens roll att lyssna på eleverna och möta dem i deras erfarenheter"*. Detta kan relateras till den teoretiska avdelningen i Reggio Emilia filosofin, vilket innebär att de vuxna och pedagogerna inte får bestämma vilken väg ett barn ska gå, vad de skall bli eller vad de upplever och känner enligt Dahlbeck & Johansson (1986)⁷³.

Pedagogen skall vara en medkonstruktör. Frida säger att vi *"också [måste] ställa de utmanande frågorna och då talar man väldigt mycket om det i Reggio Emilia just det här att bjuda in, ha medkonstruktörer [dvs. pedagogerna] när man kommer in på olika ämnen som fördjupar"*. Gunilla tar steget längre och menar att man måste ha en relation till eleverna för att kunna guida och ledsaga dem, framför allt när eleverna kommer upp i tonåren. Inte bara ett förhållningssätt till eleverna utan man måste ha en kommunikation och relation till dem. Att våga låta ge elever möjlighet att visa sina kunskaper, i sin strävan att utvecklas, och inte formalisera dem är en viktig beståndsdel inom Reggio Emilia. I skolvärlden kan detta komma

⁷² Ceppi & Zini [red.]

⁷³ Vad kan vi lära av Reggio Emilia?

till uttryck på olika sätt. Erika ger en intressant syn på mobiltelefonen. Hon menar att man också kan se den som en pedagogisk resurs och fundera ut olika att integrera den i lärandet. Gunilla menar att man inte skall sätta gränser för hur man utforskar kunskap och hur man kan uttrycka den:

- /.../. våga testa alternativ, att våga gå utanför ramen och inte bara producera enligt gammalt tänkande, att våga ge eleven många möjligheter att visa sin kunskap, att våga testa olika typer. Det krävs en liten modig och visionär lärare som tycker att det är kul med ungar och tycker att det är roligt att vara med dem och faktiskt tycker att det är intressant vad de tänker och ska bli för människor och som inte tycker att det är det viktigast att trycka i dem en viss kunskap.

I våra intervjuer har vi funnit klara band mellan Reggio Emilia filosofin och den kunskapssyn och förhållningssätt till eleverna som lärarna vi intervjuat har uttryckt. Det är tydligt att de har hittat ett sätt att ta fasta på de bärande idéerna i Reggio Emilia filosofin. De har tagit till sig dem och börjat förändra sitt sätt att arbeta och tänka. Det har gett upphov till nya arbetsformer och didaktiska ställningstaganden. Exempel på detta är Skola 1 arbete med IUP och utvecklingssamtal som fick en helt annan karaktär sedan de förändrat sin värdegrund med inspiration från Reggio Emilia. Hos Gunilla är kopplingen till Reggio Emilia filosofin väldigt stark i hela hennes sätt att tänka kring eleverna. Delaktighet är ett ledord för henne och hon betonar att det är för elevernas skull som hon är där på skolan och att lärare över huvud taget är i skolan.

7.2 Miljö och Organisation

I Reggio Emilia filosofin spelar både den synliga miljön och organisationen en stor roll. I förskolorna i Reggio Emilia har organisationen och miljön formats i relation till den syn på kunskap och det förhållningssätt till eleverna som präglar värdegrunden i filosofin. Organisationen och miljön blev en viktig del i det sammanhang som växte fram där⁷⁴.

Alla våra intervjupersoner tycker att miljö och organisation har en betydelse för vilket lärande som skapas och vilka förutsättningar det finns att arbeta på ett visst sätt. De har många tankar och erfarenheter av att jobba med att förändra miljön eller organisationen på olika sätt för att utveckla lärandemiljön på sina skolor. Hos några framträdde miljön mer tydligt i deras utvecklingstänkande än hos de andra.

⁷⁴ Bersotti

Frida betonar att organisation och miljö hänger ihop eftersom organisationen sätter ramarna för vilket lärande och viken miljö man kan skapa. Hon har en tydlig utgångspunkt i en klassisk Reggio Emilia tanke om miljön som den tredje pedagogen⁷⁵. Hennes tankar rör sig mer på det teoretiska planet. Hon menar att det är viktigt att ställa de didaktiska frågorna: hur, vad och varför, när det gäller den synliga miljön. Den ska fungera som ett stöd för lärandet. Den här tanken delar hon med Gunilla som berättade att hon går ut stenhårt med att det inte får finnas något i rummet som inte fyller ett pedagogiskt syfte. Detta är ett synsätt som är väldigt utmanande för grundskolans senare del och har en tydlig relation till Reggio Emilia filosofin.

Gunilla har en bild av att det ser ganska bedrövligt ut på många högstadieskolor i Sverige idag. Den delar hon med både Erika och Frida. Kanske för att miljötänkandet på många ställen inte är en naturlig del av utvecklingsarbetet i särskilt hög grad. För Gunilla så var det väldigt viktigt att utvärdera skolmiljön när hon tog över som rektor på Skola 3. Hon gjorde eleverna delaktiga och frågade vad de ville ha för förändring. I en gemensam process kunde sedan eleverna och skolans ledning få igång ett utvecklingsarbete som skapade en bättre och mer trivsamt miljö på skolan.

Även Erika har jobbat mycket med att utveckla miljön. Hon tycker precis som Gunilla att miljön på många högstadieskolor är tråkig och motverkar lärandet. Men hon är positiv och menar att det sätt som de arbetar med miljön på i förskolorna i Reggio Emilia, mycket väl kan överföras till svenska grundskolor. Hon tänker att Reggio Emilia filosofins syn på rummet som den tredje pedagogen är viktig att ta med sig till ett svenskt grundskolesammanhang. Det innebär att man försöker hitta olika sätt att använda rummet och miljön för att stärka och stödja lärandet⁷⁶.

Gunilla tycker att det är svårt att jobba med att utveckla miljön på sin skola eftersom skolans lokaler är byggd med ett annat synsätt bakom upplägg och arkitektur, t.ex. är alla klassrum är lika stora, vilket hon inte tycker om. Hon vill ha en dynamisk miljö med öppna ytor som skapar plats för naturliga möten och en blandning av stora och små rum, alltefter elevernas behov. För att kunna sätta eleven i centrum menar hon också att det måste finnas utrymme i miljön att jobba i olika konstellationer. Det är uppenbart att Gunilla har inspirerats

⁷⁵ Dahlberg & Åsén, i Svedberg & Zaar [red.]

⁷⁶ Dahlberg & Åsén, i Svedberg & Zaar [red.]

mycket av Reggio Emilia filosofin när det gäller sitt medvetna förhållningssätt till miljön och lärande.

På samma sätt som miljön ses som viktigt för lärandet uttrycker alla lärarna tankar kring betydelsen av organisationen för att ge utrymme att jobba med värdegrunden och kunskapssynen. När Anna berättar om Skola 1 arbete med att förändra sin kunskapssyn till att bättre stämma överens med läroplan och kursplan så kommer hon in på betydelsen av organisationen. Den har också behövt förändras för att kunna understödja utvecklingsarbetet.

En stor orsak till att en förändringsprocess initierades är att områdesrektorn har haft en vilja att jobba med värdegrundsfrågor. Hon har en positiv syn på Reggio Emilia filosofin för den har en tydlig förankring bland skolområdets förskolor. Ett konkret resultat av en förändrad syn på kunskap och på eleverna är att de har skapat utrymme i organisationen för mer reflektion. De har inte arbetslag utan ämneslag där lärarna kan diskutera sitt arbete utifrån ämnesbehörighet. Detta kombineras sedan med samtalsgrupper som är ämnesöverskridande. Dessa är ett slags forum för diskussion och reflektion över lärandemiljön och hur de kan utveckla värdegrunden och arbetet med eleverna. Sedan har de också infört en till två reflektionsdagar varje år där alla på skolan, både lärare och elever ges möjlighet till deltagande, samtal och reflektion.

Miljön och organisationen på Skola 1 är långt ifrån en ”Reggio Emilia miljö” men det finns en tanke om att miljö och organisation är viktiga saker att jobba med och att de sätter ramarna för vilken värdegrund och vilket lärande som kan skapas. Deras insikt i detta och små avstamp i att öppna upp organisationen ser vi som ett svar från Reggio Emilia inspirationen.

Erika har också en syn på organisationen som väldigt betydelsefull för vilket lärande som formas. Precis som Gunilla menar hon att det inte går att sätta eleven i centrum om man är styrd av miljömässiga eller organisatoriska svångremmar. Gunilla ser att förstora klasser och för enhetliga lokaler utgör problem medan Erika ser hinder för ett bra lärande i scheman med korta lektioner. Fyrtio minuterslektioner är ett stort hinder enligt henne för att kunna följa eleverna i deras tankar och i deras kunskapsprocess. Eleverna kanske börjar i samhällskunskap men slutar i svenska eller spanska. En strikt ämnesindelning och lektionsindelning omöjliggör det för läraren att följda med dem i den processen. Här anser Erika att skolan har en utmaning att ta itu med. Hon kopplar tydligt organisationen med värdegrunden och vilket lärande som kan ske. Detta är också en tydlig tanke i Reggio Emilia

filosofin. Organisationen ses precis som i Reggio Emilia filosofin, som en mötesplats för de olika aktörerna så att teori och praktik kan förenas och sättas i rörelse⁷⁷.

På Skola 2 har de verkligen tagit fast på rummet som den tredje pedagogen. Carl pratar mycket om vikten av att ha en miljö som tillåter möten mellan elever. Han tycker precis som Gunilla att det måste finnas både stora och små rum så att man kan ändra sin miljö utefter förutsättningarna så att det finns utrymme för rörlighet. Han skulle helst vilja se en skola byggt utefter ett torg, ”Piazza” och ser också att det finns en svårighet i att använda en gammal byggnad som skolbyggnad eftersom den är svår att utveckla.

7.3 Arbetssätt

Vi har ovan redogjort för hur våra intervjupersoner ser på kunskap, förhållningssättet till eleverna och vilken betydelse de lägger i organisation och miljön för lärandet. De har varit överens om att organisation och miljö sätter ramarna för hur lärandet kan gestalta sig och vilken kunskapssyn man kan utgå ifrån. Alla dessa saker hänger ihop och samtidigt lägger det en grund för hur själva arbetet med eleverna går till. Framförallt så leder den kunskapssyn, som alla våra intervjuade lärare delar, fram till didaktiska överväganden om hur man engagerar, inkluderar och får med eleverna i planeringen. De har en gemensam syn på att lärandet ska utgå från eleverna och att eleverna ska vara huvudpersonerna i sina egna lärprocesser. Detta perspektiv har lett fram till arbetsformer som tillåter dem att leva ut den värdegrunden.

Anna berättar att hon successivt de senaste åren har ändrat sitt arbetssätt som ett resultat av att hon fördjupat sig i värdegrunden och förstått vad den går ut på och att det är barnet som ska vara i centrum. Hon försöker att alltid göra eleverna delaktiga och ge dem valmöjligheter samt lyssnar mer på eleverna idag än vad hon gjorde förut. Hon säger också att hon känner ett stort stöd i IT som en pedagogisk resurs. Datorn gör att eleverna kan uttrycka sig och visa sina kunskaper på många olika sätt.

Mycket av Annas arbete utgår från teman som avslutas med olika former av dokumentation. Det kan vara en skriftlig rapport eller en IT produkt av olika slag. Hon börjar alltid med att inventera vad eleverna kan och sedan utformar hon projekten tillsammans med dem. De utgår från förmågor och eleverna skapar sedan utefter det en pedagogisk planering

⁷⁷ Bersotti

som fastslår hur de ska gå till väga för att uppnå målen. I den här processen jobbar lärarna och eleverna tillsammans och försöker synliggöra hur lärandet går till och vad de ska lära sig. Eleverna är hela tiden med och planerar och utvärderar sitt lärande. Det är tydligt att hon sätter eleverna i centrum och tar tillvara på deras erfarenheter och intressen.

Carl utgår också mycket från teman. Han tycker att projektformen är den bästa arbetsformen för den ger utrymme för lite mer frihet och kreativitet. För honom är det viktigt att eleverna får möjlighet att visa sina olika förmågor och att kunna uttrycka sig på så många sätt som möjligt. Projektarbetena är oftast av ämnesöverskridande karaktär. På Skola 2 satsar man mycket på arbetet med teman i projektform. De har tre nittio minuters pass i veckan som kan ägnas åt projektarbete vilket är betydligt mer än på Skola 1. Carl menar att han kommer längre när han arbetar i projektformen än annars.

Grupparbete är en konstellation som alla våra intervjuade lärare tycker är bra att använda, vilket tangerar Reggio Emilia filosofins syn på att barn kan lära barn och att kommunikationen därför är viktig.

På Skola 3 arbetar de med vad de kallar för stortema. Det är ett större projektarbete som utgår ett ganska brett tema med några gemensamma frågor som eleverna ska svara på. Eleverna får sedan efter intresse välja olika sätt att gå tillväga för att svara på frågorna. Gunilla berättar att detta arbete är inspirerat av Bifrostmodellen men att det också finns mycket av Reggio Emilia tänkande bakom projekten. Det handlar inte om några slappa arbetsformer. Projekten eller de olika teman innebär frihet för eleverna att välja hur de ska arbeta och hur de ska synliggöra sitt lärande och visa sina kunskaper. Men själva processen är det lärarnas roll att styra upp. Det måste finnas en struktur och ett stöd menar Gunilla. Annars kan vissa elever falla bort vilket är ett demokratiskt problem och innebär ett hot mot eleven i centrum.

Tanken bakom att arbeta med teman i grupp eller i olika projekt är att det möjliggör för läraren att få med sig eleverna, att göra dem delaktiga i både planeringen och genomförandet. Detta är av stor vikt eftersom man i Reggio Emilia filosofin tar ett tydligt ställningstagande för eleven och dess rätt till kunskap på sina villkor. Projektformen tillåter dessutom att jobba med de hundra språken, dvs. kombinera olika former av lärandeprocesser.

Inom ramen för temaarbete kan man låta olika estetiska lärandeprocesser ta form. Frida betonar starkt vikten av att använda sig av gestaltning och drama för att det är många elever som lär sig den vägen. Gunilla håller med och anser att skapande kan vara ett bra

medel för att nå kunskapsmålen och hon tycker att det i allra högsta grad funkar på högstadiet. Frida ser inte heller någon motsättning mellan att kombinera skapande aktivitet med vanligt arbete, t.ex. kan man låta äldre elever bygga upp en ateljé för de yngre eleverna när de jobbar inom ett visst tema. På så sätt kan de äldre eleverna och de yngre ställa sig i relation till varandra och skapa ett gemensamt lärande.

I projektarbete är dokumentation en viktig del. Det fyller många syften. Dels handlar det om att låta barnen använda alla sina sinnen, genom en gestaltning, med bild eller genom IT. Frida menar att det viktiga är att man låter eleverna få använda alla verktyg som finns för att uppmärksamma dem om vilket lärande som visar sig. Carl är tydlig att dokumentationen är en tydlig inspiration från Italien. Han säger att han sett att dokumentationen intar en central roll på förskolorna i Reggio Emilia. Han tycker det är viktigt att använda sig av den men ser också att det är svårt att få till i vardagen i verksamheten. Framförallt lärarnas dokumentation är svårt att få till. Anna tycker också att det är väldigt viktigt. Hon säger att om man ska vara proffsig måste man dokumentera. Det kan kännas tråkigt och jobbigt menar hon, men det blir ovärderligt i efterhand att ha på papper hur man tänkte när man gjorde olika saker. Det underlättar för utvärderingen och synliggör lärandet på ett bra sätt.

8. Slutdiskussion

Vårt syfte var att undersöka hur Reggio Emilia filosofin kan identifieras i grundskolan. Vi har intervjuat fem grundskollärare med olika erfarenheter och bakgrunder. De har alla erfarenheter av att tänka kring Reggio Emilia filosofins möjligheter på grundskolan. Det vi fann i våra intervjuer hade intressanta kopplingar till Reggio Emilia. Vår forskningsfråga är *”Hur kan Reggio Emilia inspirationen se ut i ett svenskt grundskolesammanhang? Hur tolkas och praktiseras filosofin?”*. Lyckades vi besvara vår fråga?

Vi upptäckte att det fanns en tydlig koppling mellan lärarnas värdegrund och Reggio Emilia filosofins syn på kunskap och förhållning till eleverna. I intervjuerna berättar lärarna om hur de jobbar med eleverna. Den gemensamma nämnaren är de att utgår från elevernas intressen och erfarenheter så att eleverna blir mera delaktiga. Carl är alltid tydlig med att inventera elevernas kunskap i början av ett nytt arbetsområde. På Skola 3 gör man på samma sätt inför starten av sina storteman, elevernas delaktighet är ledord. Vi har identifierat ett tydligt samband mellan lärarnas värdegrund och Reggio Emilia filosofins bärande ide om att

sätta eleven i centrum. Vi har också funnit att lärarna har väldigt homogen tolkning av vad detta innebär.

I vår undersökning försökte vi också identifiera vilken betydelse lärarna ansåg att den synliga miljön och organisationen spelar för lärandet. Vissa av lärarna uttryckte ett mer medvetet förhållningssätt till miljö och organisation. Dock var alla medvetna om dess betydelse för en Reggio Emilia inspirerande lärandemiljö.

När det gäller arbetssättet finns en tydlig inspiration från Reggio Emilia filosofin. Alla lärarna använde sig någon form av temabaserat projektarbete. Carl, Anna och Gunilla berättar om hur de angriper ämnesområden genom teman och sedan låter eleverna arbeta i grupp. Det finns också en gemensam inställning om vikten av att låta eleverna uttrycka sig på många sätt. De har lämnat den traditionella synen på att kunskap endast ska presenteras i skriftlig form. Detta ser vi som en tydlig respons från Reggio Emilia filosofin.

Undersökningen har gett oss många intressanta intryck och en bild av filosofin i Sverige. På grund av den ännu inte är särskilt utbred i grundskolan i Sverige blir den därmed svår att tillfullo fånga i ett examensarbete. Vi anser att vi i det stora hela har svarat på vår fråga, men inser också att våra resultat inte kan generaliseras till att representera den svenska Reggio Emilia inspirationen i grundskolan senare del. Våra nedslag i lokala exempel visar dock på hur några grundskolelärare tolkar och arbetar med filosofin i högstadiet. Det är deras erfarenheter som vi har kunna belysa i vår uppsats.

I vår undersökning har vi angripit ett helt nytt forskningsfält. Det återstår ännu många luckor att fylla. Det krävs ett mera utförligt och intensivt forskningsarbete för att kartlägga vad Reggio Emilia filosofin kan betyda för den svenska skolan. Vår undersökning kan ses som en liten början.

9. Källförteckning

Litteratur

- Bell, Judith (2006). *Introduktion till forskningsmetodik*. Holmbergs, Malmö.
- Bersotti, Anna. (2004). D-som i Robin Hoods pilbåge: *Ett kommunikationsprojekt på daghemmet Diana i Reggio Emilia*. Stockholm: HLS Förlag
- Ceppi, Giulio & Zini, Michele. Red. (1998). Children, spaces, relations: *Metaproject for an environment for young children*. Milan, Italy: Domus Academy Reaserch Center
- Gedin, Marika & Sjöblom Yvonne. (1995). Från Fröbels gåvor till Reggios Regnbåge: *Om alternativ före skolan*. Stockholm: Bonnier Utbildning
- Jonstoj, Tove & Tolgraven, Åsa. (2001). Hundra sätt att tänka: *Om Reggio Emilias pedagogiska filosofi*. Växjö: Utbildningsradion AB
- Merriam, Sharan B. (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Holmbergs, Malmö
- Ryen, Anne (2004). *Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier*. Liber, Malmö
- Svedberg, Lars & Zaar, Monica. Red. (1998, 4:e upplagan). *Boken om pedagogerna*. Stockholm: Liber AB
- Vad kan vi lära av Reggio Emilia?* (1986). Stockholm: Pedagogik och Kultur
- Wallin, Karin. (2003). Pedagogiska kullerbyttor: *En bok om svenska barn ochg inspirationen från Reggio Emilia*. Stockholm: HLS Förlag
- Wallin, Karin. (1996). *Reggio Emilia och de hundra språken*. Stockholm; Liber AB

Internet

Internet 1:

http://www.kavlinge.se/toppmeny/barnutbildning/grundskola/grundskolor/annelundsskolan/ar_kivskap/reggioemiliainstitutet.5.494cbe85121c7b375c980003154.html

Internet 2:

http://www.kavlinge.se/toppmeny/barnutbildning/grundskola/grundskolor/annelundsskolan/ar_kivskap/reggioemiliainstitutet.5.494cbe85121c7b375c980003154.html (2009-11-02)

Internet 3:

<http://www.dn.se/opinion/debatt/vi-satsar-18-miljarder-pa-starkt-yrkesutbildning-1.542954> (2009-09-17)

Bilaga 1

Intervju förfarande:

1. Presenterar sig själv, plats, tid och datum. (Vi)
2. Respondenten presenterar sig själv. Vem denne är. (Respondenten)
3. Verifierar att respondenten är informerad om sekretess och vad som händer med det intervjuade samtalet.
4. Intervjun börjar.
 - a. Inledning:
 - i. Be respondenten att berätta om sig själv/bakgrundsfakta.
 - ii. Berätta om er skola?
 - iii. När och hur du i kontakta med Reggio Emilia (RE)?
 - iv. Varför RE
 - b. Klassnivå:
 - i. Vad innebär RE för dig som pedagog?
 - ii. Vad är viktigt för er, när ni går tillväga med er verksamhet?
 - iii. Hur gör du för att förverkliga RE i ditt arbete?
 - iv. Hur ser du på din pedagogroll? (relationen till barnen?).
 - v. Vilka hinder/möjligheter ur ett pedagogiskt synsätt kan RE bidra med något positivt?
 - c. Skolnivå:
 - i. Vad utmärker en RE skola?
 - ii. Vilken roll har RE spelat för utvecklingen och arbetet på din skola.
 - iii. Hur stämmer skolans fysiska miljö med RE filosofin?
 - iv. Finns det några specifika mål att nå på den här nivån (grundskolans senare del)? Eller är mera ett förhållningssätt till barnen?
 - v. Vem har ansvaret att leda och utveckla det pedagogiska arbetet på din skola? Vilken roll har rektorn, vilken roll har pedagogerna?
 - d. Samhället:
 - i. Vad tycker du/anser du att RE filosofin kan bidra med till skolutveckling i skolan?
 - ii. Vilka möjligheter/hinder i läroplanen ser du att jobba med RE?
5. Avslutning:
 - a. Tackar respondenten för svaren.